

บทที่ 4

ระบบสัญลักษณ์ในคติความเชื่อเรื่องพระสยามเทวาธิราช

... ถ้าการตีความหมายทางมานุษยวิทยา คือการตีความหมายเพื่อจะดูว่า จะเกิดอะไรขึ้นแล้วละก็ การแยกความหมายออกจากสภาพแวดล้อมที่มันเกิดขึ้น ออกจากสภาพธรรมชาติของมัน ออกจากสภาพการณ์ที่คนพูด กระทำหรือถูกกระทำ ณ ช่วงเวลาหนึ่งและสถานที่หนึ่ง ออกจากกิจกรรมต่าง ๆ ของโลก เท่ากับ เป็นการแยกมันออกจากความหมายแท้จริงที่เกิดขึ้นและเก็บเกี่ยวเอาความว่างเปล่า การตีความหมายที่ดีในสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะ เป็น บทกวี บุคคล ประวัติศาสตร์ พิธีกรรม สถาบันหรือสังคม ก็คือการนำตัวเราเข้าไปสู่น้ำของสิ่งที่กำลังถูกตีความ และนั่นคือหัวใจของการตีความหมายที่แท้จริง

(บอกแดน และคณะ, 2531: 52)

เราไม่มีทางจะเข้าใจวัฒนธรรมหรือสัญลักษณ์ในระดับความคิดที่ซ่อนอยู่ในหัวสมองของ มนุษย์หรือภาพนามธรรมในความคิดของมนุษย์ได้ ถ้าปราศจากการทำความเข้าใจความคิดใน ระดับรูปธรรม ของโลกทางวัตถุที่สามารถจับต้องมองเห็นได้ สัมผัสได้ และรู้สึกได้เสียก่อน การเข้าถึงภาพนามธรรมที่ลึกสภาวะ และสองสว่างในดวงความคิดนั้น โดยทั่วไปจึงมักจะเริ่มต้นที่โลกของ วัตถุหรือข้อเท็จจริงที่รายล้อมตัวเราอยู่ แล้วจึงค้นหารหัสความคิดและระเบียบความคิดที่ซ่อนอยู่ เบื้องหลังนั้น (นิธิ เอียวศรีวงศ์ อ้างในสุริยา สมุทคุปดี, 2536: 19)

4.1 สัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราช : สององค์ประกอบในหนึ่งเดียว

ดังได้กล่าวมาแล้ว แม้จะทรงพระนามว่า "พระสยามเทวาธิราช" แต่ก็ไม่ใช่พระหรือพระ พุทธรูปตามความหมายทางพุทธศาสนา แต่เป็น "รูปสมมติเทวดา" พระองค์หนึ่ง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 โปรดเกล้าให้สร้างขึ้นเป็นสัญลักษณ์ของเทวดาอารักษ์พระองค์ หนึ่ง ซึ่งเชื่อกันว่าคอยพิทักษ์รักษาบ้านเมืองอยู่ (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2539 (เล่ม 1): 25) แต่อย่างไรก็ ดีเราคงไม่มีทางทราบได้แน่ชัดว่าพระสยามเทวาธิราชมีตัวตนจริงหรือไม่ เราคงมีหน้าที่เพียงเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมและเข้าใจรากฐานทางสังคมวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดปรากฏการณ์นั้น ๆ เฉกเช่นเดียวกับที่เราไม่มีทางรู้ได้แน่ชัดว่ารัชกาลที่ 5 ท่านกลายเป็นเทพจริงหรือไม่ แต่เรามีหน้าที่ เข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมและเข้าใจรากฐานทางสังคมวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ลัทธิ พิธิบูชาเสด็จพ่อ. 5 นั้น (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2536: 11) สัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชประกอบไป

ด้วยองค์ประกอบ 2 ส่วน คือระบบความคิดความเชื่อเกี่ยวกับพระสยามเทวาธิราชและเทวรูปพระสยามเทวาธิราช

Geertz (1973) ได้เสนอความคิดไว้ว่า สัญลักษณ์ก็คือระบบความคิดชุดหนึ่งที่ประกอบไปด้วยองค์ประกอบสำคัญ 2 ส่วนคือ แม่แบบของความจริง (model of reality) หรือแบบแผนแนวทางหรือวิถีคิดที่แต่ละคนได้มาจากการเรียนรู้ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม และแม่แบบสำหรับการจริง (model of reality) หรือผลผลิตของความคิดที่เกิดขึ้นจากการคิดแม่แบบทั้งสองต่างมีปฏิสัมพันธ์โต้ตอบกันไปมาภายใต้ระบบสัญลักษณ์นั้น (intertranspossibility) เมื่อพิจารณาพระสยามเทวาธิราชในฐานะระบบสัญลักษณ์ชุดหนึ่งจะเห็นได้ว่าสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชก็คือระบบความคิดความเชื่อชุดหนึ่งเกี่ยวกับเทวดาใหญ่รักษาแผ่นดินไทยของรัชกาลที่ 4 (model of reality) ส่วนเทวรูปพระสยามเทวาธิราชก็เป็นผลผลิตของระบบความคิดความเชื่อเกี่ยวกับพระสยามเทวาธิราชของรัชกาลที่ 4 นั้น (model for reality) และทั้งสองส่วนต่างเป็นองค์ประกอบของกันและกันที่จะทำให้สัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชมีความสมบูรณ์ กล่าวคือ

1. ระบบความคิดความเชื่อเกี่ยวกับสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราช (model of reality)

เป็นแบบแผนของระบบความคิดชุดหนึ่งของรัชกาลที่ 4 ที่ทรงมีความเชื่อว่าการที่เมืองไทยเรานี้มีเหตุการณ์ที่เกือบจะต้องเสียอิสรภาพมาหลายต่อหลายครั้งแล้ว แต่เผอิญให้มีเหตุรอดพ้นได้เสมอมา เสมือนจะมีเทวดาองค์ใดองค์หนึ่งที่คอยพิทักษ์รักษาอยู่ จึงสมควรจะทำรูปเทพพระองค์นั้นขึ้นไว้สักการบูชา ทำให้พระองค์ทรงคิดสร้างเทวรูปพระสยามเทวาธิราชขึ้นมาเป็นสัญลักษณ์ของเทวดารักษาแผ่นดินไทยพระองค์นั้น

2. เทวรูปพระสยามเทวาธิราช (model for reality)

เทวรูปพระสยามเทวาธิราชก็คือสัญลักษณ์ในเชิงรูปธรรมแทนระบบความคิดความเชื่อในเชิงนามธรรมเกี่ยวกับพระสยามเทวาธิราชเทวดาใหญ่รักษาแผ่นดินไทยของรัชกาลที่ 4 เทวรูปพระสยามเทวาธิราชจึงเป็นผลผลิตของระบบความคิดของรัชกาลที่ 4 ที่เกิดขึ้นจากการทรงมีความเชื่อว่ามิเทพารักษ์ประจำเมืองไทยอยู่องค์หนึ่งซึ่งก็คือพระสยามเทวาธิราชนั่นเอง ที่คอยพิทักษ์รักษาเมืองไทยให้รอดพ้นจากภัยอันตรายทั้งหลายทั้งปวงอยู่ พระสยามเทวาธิราชจึงเป็นสัญลักษณ์ หรือเครื่องสะท้อนสำหรับความคิดความเชื่อเกี่ยวกับ "พระสยามเทวาธิราชเทวดาใหญ่รักษาแผ่นดินไทย" ของรัชกาลที่ 4 นั่นเอง

ทั้งระบบความคิดความเชื่อเกี่ยวกับพระสยามเทวาธิราช (model of reality) และเทวรูปพระสยามเทวาธิราช (model for reality) จึงเป็นองค์ประกอบสำคัญของสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชและไม่สามารถแยกความหมายออกจากกันได้ แต่องค์ประกอบทั้งสองส่วนนี้ต่างมีปฏิสัมพันธ์โต้ตอบกันไปมาเสมอเหมือนเป็นส่วนเติมเต็มของกัน และกันภายใต้สัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชนั้น กล่าวคือระบบความคิดความเชื่อเกี่ยวกับพระสยามเทวาธิราชก็ต้องอาศัยเทวรูปพระสยามเทวาธิราชเป็นตัวสื่อความหมายความคิดความเชื่อเหล่านั้นออกมา ในทำนองเดียวกันเทวรูปพระสยามเทวาธิราชคงไร้ซึ่งความหมายใด ๆ ถ้าปราศจากความคิดความเชื่อเกี่ยวกับพระสยามเทวาธิราช เพราะเทวรูปพระสยามเทวาธิราชย่อมต้องอาศัยความคิดความเชื่อดังกล่าวนี้มาอธิบายตรรกะที่ซ่อนอยู่ การที่จะเข้าใจตรรกะนี้จำเป็นต้องวิเคราะห์และตีความหมายออกมา ดังนั้นอาจสรุปได้ว่าเมื่อเราพูดถึงพระสยามเทวาธิราชในฐานะระบบสัญลักษณ์ชุดหนึ่งนั้น สัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชย่อมหมายถึงทั้งระบบความคิดความเชื่อเกี่ยวกับพระสยามเทวาธิราช (ตัวสาร) และเทวรูปพระสยามเทวาธิราชเสมอ (ตัวสื่อ) จะขาดส่วนใดไปไม่ได้ (sharpening it to themselves) และในทางกลับกันทั้งระบบความคิดความเชื่อเกี่ยวกับพระสยามเทวาธิราชและเทวรูปพระสยามเทวาธิราช โดยตัวของมันเองแล้วก็คือสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชนั่นเอง (sharpening themselves to it) (Geertz, 1973:93)

4.2 สัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราช : ความหมายที่หลากหลาย

เมื่อพิจารณาสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชในเชิงรูปธรรมอย่างละเอียด ซึ่งก็คือเทวรูปพระสยามเทวาธิราช (model for reality) ว่าทำไมและมีความหมายอะไรที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังภายใต้สัญลักษณ์นั้น ซึ่งในที่นี้ผู้เขียนขอเรียกว่าเทวรูปสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชเพราะเทวรูปองค์นี้ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อจุดประสงค์ในการเป็นสัญลักษณ์แทนพระสยามเทวาธิราช เพื่อจะวิเคราะห์และตีความหมายตรรกะที่ซ่อนอยู่ภายใต้บริบททางสังคมวัฒนธรรมที่เทวรูปสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชปรากฏอยู่ออกมา ปรากฏว่าสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชมีความหมายที่ครอบคลุมกว้างขวางหลากหลายดังต่อไปนี้

พระสยามเทวาธิราชคือรูปสมมติเทวดาพระองค์หนึ่ง คำว่า “รูปสมมติเทวดา” ในที่นี้น่าจะตีความหมายได้ 2 นัยคือ

1. พระสยามเทวาธิราช คือ เทวดาใหญ่รักษาแผ่นดินไทย
2. พระสยามเทวาธิราช คือ พระมหากษัตริย์แห่งประเทศไทย เพราะสมมติเทวดา หรือเทวดา โดยสมมติตามคตินิยมทางพุทธศาสนาหมายถึงพระมหากษัตริย์ที่ประชาชนยกย่องให้เป็น

เทวดาหรือสมมติเทพนั่นเอง บุคคลเหล่านี้มีหน้าที่ต้องปฏิบัติตนให้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตรและสังคหวัตถุ เราจึงเรียกบุคคลเหล่านี้อีกอย่างหนึ่งว่า ธรรมราชา หรือพระราชผู้ปกครองโดยธรรม น่าคิดว่าเป็นไปได้หรือไม่ที่พระสยามเทวาธิราชก็คือ "กษัตริย์สยามเทวาธิราชเจ้า" นั่นเองเพราะกรมพระยาดำรงราชานุภาพก็ทรงให้ความเห็นว่าพระสยามเทวาธิราชถูกสร้างขึ้นเพื่อ "บูชาสปีริตของเมืองไทย" ซึ่ง นิพนธ์ สุขสวัสดิ์ แปลว่า "เพื่อบูชาดวงวิญญาณของประเทศไทย" แต่ผู้เขียนขอแปลว่า "เพื่อบูชาจิตวิญญาณของเมืองไทย" ซึ่งคำว่าจิตวิญญาณของเมืองไทยนี้น่าจะตีความหมายได้ 2 นัย เช่นเดียวกันคือ

2.1. พระสยามเทวาธิราชถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของเทวดาใหญ่รักษาแผ่นดินไทย

2.2. พระสยามเทวาธิราชถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกถึงพระมหากษัตริย์ผู้ทรงสร้างจิต

วิญญาณของเมืองไทยซึ่งก็คือ "รัชกาลที่ 4" นั่นเอง ที่ทรงนำพาประเทศชาติและประชาชนไทยให้รอดพ้นจากอิทธิพลของมหาอำนาจตะวันตกและเงื้อมมือของลัทธิจักรวรรดินิยม ดังบทกลอนในเรื่อง รามเกียรติ์ ได้กล่าวถึง พระมหากษัตริย์ก็คือจิตวิญญาณของประเทศไว้ตอนหนึ่งว่า

“...อันพระนครทั้งหลาย ก็เหมือนกับกายสังขาร

กระษัตริย์คือจิตวิญญาณ เป็นประธานแก่ร่างอินทรีย์

มือเบื้องซ้ายขวา คือสามนต์ บาทาคือพลทั้งสี่

อาการพร้อมสามสิบสองมี ดั่งนี้จึงเรียกว่ารูปกาย

ฝ่ายฝูงอาณาประชาราษฎร์ คือศาสตราวุธทั้งหลาย

ถึงผู้นั้นประเสริฐเลิศชาย แม้จิตจากกายก็บรรลัย...”

(อรรถจักร สัตยานุรักษ์, 2538:161)

คำว่า “จิตวิญญาณของเมืองไทย” นอกจากจะหมายความเพียงเฉพาะรัชกาลที่ 4 แล้ว อาจกินความรวมไปถึงสมเด็จพระบูรพมหากษัตริย์ราชเจ้าตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่ทรงเป็นพระสยามเทวาธิราชผู้คอยปกป้องและสร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับแผ่นดินไทยตลอดมาจนถึงปัจจุบัน (พลาดิษฐ์ สิทธิธัญกิจ, 2519) หรืออาจจะหมายความถึงสมเด็จพระบูรพมหากษัตริย์ราชเจ้าผู้ก่อตั้งราชวงศ์จักรี และกรุงรัตนโกสินทร์เป็นปฐม (สัมภาษณ์ นภาพร เล้าสินวัฒนา, ตุลาคม 2544) ซึ่งความเห็นดังกล่าวนี้จะได้วิเคราะห์กันต่อไป

4.2.1 พระสยามเทวาธิราช : พระภูมิคุ้มบ้านคุ้มเมือง

จากที่กล่าวมาแล้วแต่ต้นว่าพระสยามเทวาธิราชนั้นไม่ใช่พระ หรือพระพุทธรูปตามความหมายทางพุทธศาสนา แต่เป็นเทวรูปเทพารักษ์ผู้พิทักษ์เมืองไทยองค์หนึ่งที่รัชกาลที่ 4 โปรดให้สร้างขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนเทพารักษ์พระองค์นั้น ซึ่งก็คือพระสยามเทวาธิราชเทวดาใหญ่รักษาแผ่นดินไทยนั่นเอง ซึ่งพระองค์เชื่อว่าพระสยามเทวาธิราชเป็นเทพารักษ์ผู้พิทักษ์แผ่นดินไทยให้อยู่รอดปลอดภัยสืบมา เมื่อเราพิจารณาจากลักษณะของเทวรูปสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชแล้วจะเห็นว่ามิได้มีลักษณะคล้ายเจิวัด หรือพระภูมิเจ้าที่ซึ่งเป็นเทพารักษ์ผู้พิทักษ์อาณาเขตแห่งใดแห่งหนึ่งให้สงบร่มเย็นเป็นสุขตามความเชื่อโดยทั่วไปของสังคมไทยภาคกลาง¹ เจิวัดหรือพระภูมิเจ้าที่มีลักษณะเป็นรูปเทพารักษ์ หรือเทวดาถือพระขรรค์แกะสลักบนแผ่นไม้วางไว้ตามศาลพระภูมิหรือศาลเจ้า เป็นสัญลักษณ์แทนเทพารักษ์ผู้ทำหน้าที่พิทักษ์รักษาอาณาเขตแห่งนั้นหรือเจ้าของบ้านเรือนแห่งนั้นให้ได้รับความสงบร่มเย็นเป็นสุข ลักษณะทั่วไปของเจิวัดหรือพระภูมิเจ้าที่คือพระหัตถ์ขวาถือพระขรรค์ตั้งชูขึ้นสมมติให้เป็นศาสตราวุธประจำพระวรกายในการปัดรังควานดูแลรักษาปกป้องเจ้าบ้าน ส่วนพระหัตถ์ซ้ายถือหนังสือไทยหรือสมุดคำซึ่งเป็นตัวแทนแห่งปัญญาอันหมายถึงให้เจ้าบ้านเจริญรุ่งเรืองด้วยภูมิปัญญา รวมความถึงช่องทางในการทำมาหากินให้เกิดความเจริญ รุ่งเรืองในชีวิตด้วย แต่ในทางกลับกันก็มีเหมือนกันที่พระหัตถ์ซ้ายของเจิวัดหรือพระภูมิเจ้าที่แทนที่จะถือหนังสือไทยกลับถือพระขรรค์ และพระหัตถ์ขวาแทนที่จะถือพระขรรค์กลับถือหนังสือไทย เช่น รูปเจิวัดไม้แกะสลักอายุกว่าร้อยปีที่พบที่ศาลเจ้าในเขต อ.บางปลาหมอ จ.สุพรรณบุรี (ศิลปวัฒนธรรม, 10 สิงหาคม 2539: 104) ต่อมาในสมัยปัจจุบันอาจเห็นว่าหน้าที่ของเจิวัดหรือพระภูมิเจ้าที่เพียงแค่มคุ้มครองดูแลบ้านเรือนอาจไม่เพียงพอ ควรจะต้องช่วยหาทรัพย์นำโชคลาภมาให้ด้วย เจิวัดหรือพระภูมิเจ้าที่ในสมัยใหม่พระหัตถ์ซ้ายเลยเปลี่ยนมาถือถุงเงินแทนอันเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงความมั่นคงในชีวิตของเจ้าของบ้าน และสะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมไทยในปัจจุบันได้ว่า “ความรู้เป็นเรื่องรอง เงินทองเป็นเรื่องหลัก” ได้เป็นอย่างดี

เมื่อพิจารณาตามแนวความคิดวัฒนธรรมชาวบ้าน (little culture) ซึ่งเป็นด้านตรงข้ามกับวัฒนธรรมราชสำนัก (great culture) แล้วนำมาศึกษาเปรียบเทียบกันอาจจะได้คำตอบที่ชัดเจนขึ้น เพราะอาจจะมีการแลกเปลี่ยน หยิบยืม หรือผสมกลมกลืนระหว่างสองวัฒนธรรมนี้ เมื่อพิจารณา “เทวรูปสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราช” จะเห็นได้ว่ามีลักษณะคล้ายเจิวัดหรือพระภูมิเจ้าที่ ดังนั้นพระสยามเทวาธิราชก็คือเจิวัดหรือพระภูมิเจ้าที่นั่นเอง แต่เป็น “พระภูมิคุ้มบ้านคุ้มเมือง” (มูลนิธิมฤคทายวันมหาวิหาร, 2525) กล่าวคือพระหัตถ์ขวาทรงถือพระแสงขรรค์ตั้งชูขึ้นสมมติให้เป็นศาสตราวุธประจำพระวรกายดุจเดียวกับเจิวัดหรือพระภูมิเจ้าที่ ส่วนพระหัตถ์ซ้าย

แทนที่จะถือหนังสือไทยหรือสมุดคำเช่นเจวิดหรือพระภูมิเจ้าที่ กลับยกพระหัตถ์ขึ้นจับ พระดรขนิ
 เสมอพระอุระแสดงความหมายประทานพร รวมความแล้วสื่อความหมายถึง“การป้องกันขอบ
 ขันทสี่มา รักษาประชาชนและมนตรี” ซึ่งแปลว่าพระสยามเทวาธิราชก็คือเทพารักษ์ผู้ปกป้องผอง
 ภัยให้ประเทศชาติบ้านเมืองเกิดความสงบร่มเย็นเป็นสุขนั่นเอง

นอกจากนี้การที่เทวรูปสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชทรงยกพระหัตถ์ขึ้นจับนั้น ลักษณะ
 ดังกล่าวถ้าปรากฏในพระพุทธรูปจะเรียกพระพุทธรูปปางนี้ว่าปางวิตรรก หรือปางประทานธรรม
 กล่าวคือการจับนิ้วเป็นวงกลมเป็นสัญลักษณ์หมายถึงธรรมจักรซึ่งก็คือการผลัดกงล้อแห่งธรรมให้
 เคลื่อนไปตลอดเวลา อันมีนัยหมายถึงพระพุทธศาสนาจะดำรงอยู่ชั่ววันรันดร์ไม่มีวันดับสูญ เมื่อ
 สัญลักษณ์ดังกล่าวนี้มาปรากฏในเทวรูปสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราช จึงสื่อความหมายถึงพระ
 สยามเทวาธิราชก็คือเทพารักษ์ผู้คุ้มครองประเทศไทย ซึ่งเป็นเมืองพุทธศาสนาโดยประชาชนไทย
 ส่วนใหญ่น้อมนำเอาพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์เป็นแนวทางหลักในการดำเนินชีวิต และ
 พระสยามเทวาธิราชก็คือเทวดาผู้ค้ำจุนพุทธศาสนา โดยนัยนี้ย่อมหมายถึงองค์พระมหากษัตริย์ผู้
 ดำรงฐานะเป็นองค์เอกอัครพุทธศาสนูปถัมภก ผู้ทรงค้ำจุนพุทธศาสนาให้สถิตสถาพรคู่ราชบัลลังก์
 และประเทศชาติอย่างมั่นคง

4.2.2 พระสยามเทวาธิราช : เทพผู้พิทักษ์ประเทศไทย

นอกจากนี้สัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชยังมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบและความหมายบาง
 อย่างไม่เช่นเดียวกับเจวิดหรือพระภูมิเจ้าที่เพราะการให้ความหมายพระสยามเทวาธิราช เช่นไป
 ปรากฏบนเหรียญดุษฎีมาลา (พ.ศ. 2425) ในสมัยรัชกาลที่ 5 ในลักษณะทรงยืนอยู่บนพระแท่น พิง
 ขอบโล่ตราแผ่นดิน พระหัตถ์ขวาทรงกุมพระแสงขรรค์ตั้งชูขึ้น พระหัตถ์ซ้ายทรงพวงมาลาจะสวมที่
 ตรงจ่ากรีกชื่อผู้ได้รับพระราชทาน เหรียญนี้สร้างขึ้นในวโรกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 100 ปี
 แต่เดิมมี 5 ชนิดคือเข็มราชการในพระองค์ เข็มราชการแผ่นดิน เข็มศิลปวิทยา เข็มความกรุณา และ
 เข็มกล้าหาญ ภายหลังต่อมาคงเหลือเพียงเหรียญดุษฎีมาลาเข็มศิลปวิทยาเท่านั้น (พจนานุกรม
 ไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2535, 2539: 307; สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2536: 139)
 ไปปรากฏบนเหรียญทองแดง เลี้ยว อัฐ โสฬส (พ.ศ. 2430) ซึ่งออกใช้ในสมัยรัชกาลที่ 5 ในลักษณะ
 ประทับนั่งบนโล่ตราแผ่นดินผืนพระพักตร์ไปทางเบื้องซ้าย พระหัตถ์ขวาทรงทำวบนขอบโล่ตราแผ่นดิน
 ดิน พระหัตถ์ซ้ายทรงถือพระแสงธรรมาวุธและทรงฉลองพระบาทปลายไม่งอน (นวิรัตน์ เลขะกุล,
 2525:286) นอกจากนี้สัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชยังไปปรากฏเป็นตราเครื่องหมายของหนังสือ
 ยุทธโกษา (พ.ศ. 2435) ซึ่งออกใช้ในสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อเผยแพร่ข่าวสารความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการ

ทหารของแผ่นดิน โดยประทับนั่งบนขอบด้านหนึ่งของโล่ตราแผ่นดิน พระหัตถ์ขวาทรงถือปากกา ขนนกและเท้าขอบโล่ตราแผ่นดินอีกด้านหนึ่งอยู่ ส่วนพระหัตถ์ซ้ายทรงถือพระแสงธรรมาวุธ ครอบ ๆ องค์พระสยามเทวาริราชมีสิ่งต่าง ๆ รายล้อมอยู่ไม่ว่าจะเป็น ธงชัย ธงประจำกองร้อย ปืนใหญ่ ปืนเล็กแบบต่าง ๆ กระสุนปืน กระบี่ แตรเดี่ยว กลองและเครื่องมือช่างทหาร อันมีจอบ เสียม พลั่ว ขวาน เป็นต้น (ดำเนียร เลขะกุล; 2505: 23-24) และไปปรากฏเป็นตราธนาคารแห่งประเทศไทยในลักษณะประทับนั่งบนพระแท่นซึ่งพิงโล่ตราแผ่นดินไว้ ทรงสายธรรมาวุธ พระหัตถ์ขวาถือถุงเงิน ส่วนพระหัตถ์ซ้ายทรงถือพระแสงธรรมาวุธและทรงฉลองพระบาทเชิงงอน (นวิรัตน์ เลขะกุล, 2525: 282-293; เกษม ขำนาญดี, 2538: 74-75) เมื่อมองภาพรวมของความหมายของสัญลักษณ์พระสยามเทวาริราชโดยรวมแล้ว ก็ยังคงดำรงฐานะเป็นเทพารักษ์สูงสุดผู้พิทักษ์ประเทศไทยที่มีอำนาจปกแผ่ครอบคลุมเหนือดินแดนในปกครองอย่างเต็มที่อันเปรียบเสมือนสัญลักษณ์โล่ตราแผ่นดิน พร้อมกันนั้นก็ทรงขจัดความทุกข์ อำนาจความสุขและ บำรุงขวัญให้กับประชาชน ด้วยเช่นที่ปรากฏบนเหรียญดุษฎีมาลา ต่อมาเมื่อสังคมเจริญขึ้นเงินทองเป็นสิ่งจำเป็นในการพัฒนาประเทศให้เจริญทัดเทียมกับนานาชาติอารยประเทศ พระสยามเทวาริราชย่อมต้องมีหน้าที่รักษาเงินทองซึ่งถือเป็นสิ่งสำคัญของประเทศด้วยเช่นที่ไปปรากฏในเหรียญทองแดงเสี้ยว อัฐ โสฬสและตราธนาคารแห่งประเทศไทยซึ่งเป็นคลังของประเทศ นอกจากนี้ประเทศจะพัฒนาไม่ได้ ถ้าไม่พัฒนาคนก่อน การศึกษาจึงเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาคน เมื่อคนมีการศึกษา คนก็จะนำความรู้ที่ได้จากการศึกษาไปพัฒนาประเทศอีกต่อหนึ่ง ความรู้จึงเป็นสิ่งสำคัญและใช้เป็นอาวุธที่ดีที่สุดใน การป้องกันประเทศ เช่น ลักษณะของพระสยามเทวาริราชที่ไปปรากฏเป็นตราเครื่องหมายของหนังสือยุทธโศก ซึ่งเป็นหนังสือที่เผยแพร่ข่าวสารความรู้เกี่ยวกับเรื่องทหารของแผ่นดิน

4.2.3 พระสยามเทวาริราช : พระจักรพรรดิราช

นอกจากนี้การที่เทวรูปสัญลักษณ์พระสยามเทวาริราชทรงพระมหาพิชัยมงกุฏ ทรงพระแสงขรรค์ชัยศรีและทรงฉลองพระบาทเชิงงอน อันเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์อันเป็นมงคล และทรงเครื่องต้นหรือทรงเครื่องกษัตริยาธิราชนั้น เหล่านี้ล้วนแล้วแต่แสดงให้เห็นถึงความเป็นพระสยามเทวาริราชเทวดาใหญ่รักษาแผ่นดินไทยทั้งสิ้น กล่าวคือพระมหาพิชัยมงกุฏเป็นเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์หรือเครื่องแสดงความเป็นพระมหากษัตริย์อย่างหนึ่ง พระมหากษัตริย์จะทรงสวมเฉพาะการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเท่านั้น พระมหาพิชัยมงกุฏจึงเป็นสัญลักษณ์แห่งพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นยอดแห่งความเคารพอย่างสูงสุดของประชาชนและทรงเป็นจอมคน หรือประมุขของแผ่นดินผู้มีวัตรปฏิบัติอันงดงาม พระแสงขรรค์ชัยศรีก็เป็นเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ดุจ

เดียวกัน อันเป็นสัญลักษณ์แห่งความกล้าหาญและการทวงไว้ซึ่งพระราชอำนาจหรืออาญาสิทธิ์อันล้นพ้นในการปกครองแผ่นดินแห่งองค์พระมหากษัตริย์ เช่นเดียวกับฉลองพระบาทเชิงงอนก็เป็นเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์เช่นเดียวกัน อันเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงการทวงไว้ซึ่งพระบรมเดชาภาพในทุกแห่งหนที่ประทับพระบาทย่างไป และต้องทรงแบกรับพระราชภารกิจอันหนักแห่งแผ่นดิน (ยุพพร แสดงทักษิณ, 2539: 14-15) ส่วนเครื่องต้นคือ เครื่องทรงสำคัญที่พระมหากษัตริย์จะทรงใช้ในงานพระราชพิธีหรือมีพระราชภารกิจสำคัญที่จะต้องทรงปฏิบัติเท่านั้น (แสงสุรีย์, 2505: 12-19) จึงเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงองค์พระมหากษัตริย์ผู้เป็นยอดแห่งความสำคัญยิ่งของแผ่นดิน รวมความแล้วจึงแปลว่า พระสยามเทวาริราชเทวดาผู้ทรงมีความสำคัญอันยิ่งยวดต่อแผ่นดินไทย เสมอด้วยพระมหากษัตริย์ผู้ทรงมีพระราชอำนาจแผ่ไพศาล ปกครองไปทั่วทั้งพระราชอาณาจักร ทรงเป็นยอดยิ่งแห่งความเคารพนับถือและศรัทธาอย่างสูงสุดของประชาชน ทรงพระราชภารกิจอันหนักในการพิทักษ์รักษาประเทศชาติและประชาชนไทย และด้วยอาการทรงประทานพรในพระหัตถ์ซ้ายหมายความว่า นอกจากจะทรงบำบัดทุกข์และบำรุงสุขแล้ว ยังทรงอำนวยพรให้ประเทศชาติและประชาชนไทยประสบกับความสงบสุขและความร่มเย็นเป็นสุขด้วย นอกจากนี้การที่ทรงยื่นประทับบนแท่นด้วยอาการสงบแสดงให้เห็นถึงการตั้งมั่นอยู่บนความไม่ประมาทและทรงเตรียมตนพร้อมที่จะพร้อมรับอย่างมั่นคงไม่หวั่นไหวไปกับภัยอันตรายนานาที่จะมาคุกคามประเทศชาติและประชาชนไทยสมดังพระนาม “พระสยามเทวาริราช” ซึ่งแปลว่า ราชาผู้เป็นใหญ่เหนือเทวดาทั้งปวงแห่งประเทศสยาม (สยาม+เทวะ+อิ+ราชะ)

4.2.4 พระสยามเทวาริราช : พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์นอกจากจะหมายถึงสัญลักษณ์แสดงความเป็นพระมหากษัตริย์แล้ว ในอดีตนั้นเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์เป็นสิ่งที่พระมหากษัตริย์ต้องรักษาไว้เยี่ยงชีวิตสำหรับพระองค์เพียงพระองค์เดียว การถูกบุคคลอื่นแย่งชิงเหล่านี้ไปย่อมเป็นการสิ้นคลอนเสถียรภาพในราชบัลลังก์ของพระมหากษัตริย์ที่ทรงครองราชย์อยู่เป็นอย่างยิ่ง (จุลสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2516 : 63) ตามความเชื่อนี้เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์นั่นเองก็คือ องค์พระมหากษัตริย์ หรือเจ้าผู้ปกครองประเทศในนามของเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ (ไฮน์-เกลเดิร์น, 2525:16) และในทางพุทธศาสนาผู้ใดที่ได้ครอบครองเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ รวมทั้งมีที่ประทับเป็นพระบรมหาราชวังยังแสดงถึงชีวิตความเป็นอยู่ที่มั่งคั่ง และยังเปรียบเสมือนเป็นศูนย์กลางแห่งจักรวาลด้วย แสดงว่าทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีบุญบารมีมาก² (อัจฉราพร กมฺพพิสมัย, 2525: 14; มัลลิกา มัสสุดี; 2537 (เล่ม 1): 356) ดังนั้นจากที่กล่าวมานี้การที่เทวรูปสัญลักษณ์พระสยาม

ทวารักราชทรงเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ย่อมเป็นสัญลักษณ์อันแสดงความหมายว่า พระสยามทวารักราชก็คือสัญลักษณ์แทนองค์พระมหากษัตริย์ซึ่งในที่นี่ก็คือรัชกาลที่ 4 พระผู้สร้าง สัญลักษณ์พระสยามทวารักราชขึ้นมาั่นเองเพราะเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์เป็นสัญลักษณ์แสดง ความเป็นพระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์เท่านั้นที่ครอบครองเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์และเมื่อ พิจารณาฐานะของพระสยามทวารักราชที่เป็นเทวดาที่มีอำนาจสูงสุดเหนือเทวดาองค์อื่น ๆ และทรง มีอำนาจปกครองทั่วทั้งพระราชอาณาจักรสยามแล้วน่าจะเชื่อว่าพระสยามทวารักราชก็คือ(สัญลักษณ์ แทนองค์) รัชกาลที่ 4 นั่นเอง ทั้งนี้เพื่อเป็นการยืนยันถึงสถานะความเป็นพระมหากษัตริย์ของพระ องค์ อันเป็นผลมาจากแนวความคิดตะวันตกเรื่องรัฐชาติหรือการสร้างชาติซึ่งคำนึงถึงการมีอำนาจ ปกครองดินแดนที่มีอาณาเขตที่ชัดลงไป ดินแดนที่กลุ่มชน เชื้อชาติ ภาษา ประวัติศาสตร์และ วัฒนธรรมเดียวกันต้องมาอยู่ภายใต้การปกครองที่สร้างเสริมความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยการ รวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางได้อย่างแท้จริง เพื่อก่อให้เกิดความเป็นเอกภาพในชาติและทำให้ประชา ชนในท้องถิ่นต่าง ๆ เกิดความจงรักภักดีต่อรัฐบาล (Pye อ้างใน มัลลิกา มัสอูดี, 2537 (เล่ม 1) :359) ซึ่งได้แพร่หลายเข้ามาสู่ประเทศไทยพร้อมกับการเผยแพร่ของลัทธิล่าอาณานิคม ที่ชาติ มหาอำนาจตะวันตกกำลังรุกเข้ามาในทวีปเอเชียเพื่อแสวงหาเมืองขึ้น ทั้งนี้เพื่อการพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศของตนให้เจริญรุ่งเรือง ผลจากการนี้ทำให้รัชกาลที่ 4 ทรงรับรู้ถึงความเป็นรัฐตาม แบบตะวันตกที่รัฐต้องมีขอบเขตที่แน่นอนชัดเจนลงไป ทำให้พระองค์ทรงตระหนักถึงความเป็นรัฐ สยามที่ต้องมีอาณาเขตที่ชัดเจนแน่นอน พระองค์จึงทรงพยายามที่จะสร้างพระราชอำนาจของพระ องค์ให้ครอบคลุมเหนือดินแดนในพระราชอาณาจักรอย่างเต็มที่ ทั้งนี้เพื่อเป็นการยืนยันถึงสถานะ ความเป็นพระมหากษัตริย์ของพระองค์ การตระหนักถึงพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ที่ควรมี เหนือดินแดนต่าง ๆ ในพระราชอาณาจักรอย่างเต็มที่นี้ ส่งผลให้พระองค์ทรงสร้างพระสยาม ทวารักราชขึ้นมาในฐานะ “เทพารักษ์ประจำรัฐสยาม” ให้มีอำนาจสูงสุดเหนือเทวดาองค์อื่น ๆ ใน ประเทศสยามรวมทั้งพระเสื้อเมือง พระทรงเมือง พระหลักเมืองและยังมีหน้าควบคุมดูแลและ เทวดาองค์อื่น ๆ เหล่านั้นด้วย (พรพวรรณ เกิดผล, 2542: (1), 70, 104-107, 226)

นอกจากนี้การที่รัชกาลที่ 4 ทรงสร้างเทวรูปสัญลักษณ์พระสยามทวารักราชขึ้นมาอีกเพื่อให้ พลศนิกรของพระองค์และคนรุ่นหลัง ๆ ได้ระลึกนึกถึงคุณงามความดีของพระองค์ที่ทรงทำไว้กับ ประเทศชาติบ้านเมืองและประชาชนชาวไทยเพราะผู้ที่ขจัดปิดเป่าภัยอันตรายนานาให้ปลาสนาการ ไปและสร้างความสงบสุขให้กลับคืนมา พร้อมทั้งนำพาประเทศชาติให้รอดพ้นจากอิทธิพลของ มหาอำนาจตะวันตกและเงื้อมมือของลัทธิล่าเมืองขึ้น (Colonialism) มิใช่ผู้ใดแต่คือพระองค์เอง (กิตติวุฒโฒภิกขุ, 2525 : 5-11) เทวรูปสัญลักษณ์พระสยามทวารักราชจึงเป็นสัญลักษณ์แทนองค์ รัชกาลที่ 4 เอง ทั้งนี้เพราะในฐานะที่ทรงดำรงบทบาทเป็น “ผู้นำประเทศและสังคม” ความคงอยู่

และความเปลี่ยนแปลงของสภาพการณ์และระบบสังคม ล้วนเป็นผลมาจากการปฏิบัติของพระองค์เองในฐานะพระมหากษัตริย์แห่งประเทศสยามทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการคงไว้ซึ่งความปลอดภัยของประเทศ การจรรโลงไว้ซึ่งศาสนา การพิทักษ์ประชาราษฎร์เพื่อให้พบกับความสุขในชีวิต ทรงเป็นผู้ทรงภูมิปัญญา ทรงเป็นผู้นำในวิทยาการสมัยใหม่และทรงดำเนินพระบรมราชาบาย (อ่อนลู่ตามลม) ในการนำพระราชอาณาจักรให้พ้นภัยจากจักรวรรดินิยมเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เกิดจากพระอัจฉริยภาพของพระองค์ทั้งสิ้น ดังนั้นในความหมายนี้พระสยามเทวาธิราชก็คือรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 4 ก็คือพระสยามเทวาธิราชนั่นเอง เหมือนดังที่ Abner Cohen (1976) ได้กล่าวไว้ว่า ผู้ปกครองก็คือผู้สร้าง และผู้ใช้สัญลักษณ์ (Politicalman – Symbolistman) และความคิดนี้ยิ่งจะเด่นชัดมากยิ่งขึ้น เมื่อรัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชดำริให้พระองค์เจ้าประดิษฐวรการปั้นและหล่อเทวรูปองค์หนึ่งขึ้นมีลักษณะอย่างพระสยามเทวาธิราช แต่มีเค้าพระพักตร์เหมือนรัชกาลที่ 4 อย่างเห็นได้ชัด เพื่อเป็นที่ระลึกถึงว่า การที่ประเทศไทยรอดพ้นจากการเสียอธิปไตยมาได้ น่าจะเป็นด้วยพระบารมีและพระอัจฉริยภาพของรัชกาลที่ 4 เป็นที่ตั้ง ยิ่งแสดงให้เห็นว่า พระสยามเทวาธิราชก็คือรัชกาลที่ 4 อย่างไม่ต้องสงสัยดังนั้นสิ่งที่เทวรูปสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชแสดงออกมาจึงไม่ใช่เป็นเพียงแค่สัญลักษณ์แทนพระสยามเทวาธิราชในฐานะเทพารักษ์ประจำแผ่นดินสยามเท่านั้น (representation) แต่พระสยามเทวาธิราชก็คือรัชกาลที่ 4 นั่นเอง (presences) ในฐานะเทพารักษ์ผู้นำพาประเทศชาติและประชาชนไทยให้รอดพ้นจากอิทธิพลของมหาอำนาจตะวันตก และเงื้อมมือของจักรวรรดินิยม (Colonialism) ในแง่นี้รัชกาลที่ 4 ทรงเชื่อมความสัมพันธ์ทางศาสนาเข้ากับความสัมพันธ์ทางการเมืองการปกครอง (เอเดียน กาลลัวร์, 2514: 25) เพราะเมื่อพระมหากษัตริย์ไทยทรงนับถือพุทธศาสนา ธรรมะของศาสนาพุทธย่อมมีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อองค์พระมหากษัตริย์ตลอดมาทุกยุคทุกสมัย (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2525: 10) ยังผลให้รัชกาลที่ 4 ทรงพยายามใช้สัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชให้เป็นประโยชน์ต่อการเมืองการปกครองซึ่ง Frank E.Reynolds (1977) เรียกวิธีการเช่นนี้ว่า ศาสนาพลเมืองหรือ Civic Religion (เรโนลด์, มปป: 1-16; 2533 (เล่ม 2): 645-646; สุนทรী โคมินและคณะ, 2528 (เล่ม 2): 594-596; 2530; 29-31) กล่าวคือรัชกาลที่ 4 ทรงสร้างสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชขึ้นมา เพื่อยืนยันถึงความถูกต้องชอบธรรมแห่งพระราชอำนาจและสถานะความเป็นพระมหากษัตริย์แห่งราชอาณาจักรสยามของพระองค์ เพราะในช่วงเวลานั้นศึกภายในอันเกิดมาจากความมีอำนาจสูงของขุนนาง โดยเฉพาะตระกูลสุนนาคและและศึกภายนอกอันเนื่องมาแต่มหาอำนาจตะวันตกและอิทธิพลของลัทธิล่าอาณานิคม สั่นคลอนเสถียรภาพและความมั่นคงแห่งราชบัลลังก์ของรัชกาลที่ 4 เป็นอย่างยิ่งเพื่อเรียกความศรัทธาของประชาชนกลับคืนมาและแสดงให้เห็นถึงความสำคัญยิ่งของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่สืบประวัติศาสตร์แห่งความเป็นไทยต่อเนื่องกันมาอย่างไม่ขาดสายตั้งแต่สุโขทัย อยุธยาเรื่อยมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ในฐานะ

“สัญลักษณ์ของชาติ ประมุขของรัฐ” (จักรกฤษณ์ ดวงพัตรา, 2542: 118) ผู้เปรียบประดุจดัง“หัวใจของแผ่นดิน” ที่มีความสำคัญยิ่งต่อการดำรงอยู่ของสังคม (พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 4 อ่างในสุภาณี พัดทอง, 2535: 8 ; อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2538: 61) และในฐานะองค์สมมติเทวราชผู้มีความสำคัญในฐานะเป็นศูนย์กลางของบ้านเมือง และเป็นศูนย์กลางความจงรักภักดีและความเชื่อถือศรัทธาของประชาชน (The exemplary center) (Geertz, 1980: 13) ซึ่งอาจเป็นผู้บันดาลความสุขหรือความทุกข์แก่ประชาชนได้ทั้งสองอย่าง (วัลยา ปิยะรัตน์, 2516: 7) ทำให้รัชกาลที่ 4 ต้องแสดงพระอัจฉริยภาพ พระบารมีและความยิ่งใหญ่แห่งองค์ “กษัตริย์สยามเทวราชเจ้า” ให้ผู้อยู่ใต้พระบารมีอันมีขุนนางไพร่ฟ้าประชาชนเป็นอาทิได้เห็นเป็นที่ประจักษ์รวมทั้งมหาอำนาจตะวันตกด้วย

4.2.5 พระสยามเทวราช : ธรรมราชา หรือพระราชผู้ทรงธรรม

เมื่อสร้างเทวรูปสัญลักษณ์พระสยามเทวราชขึ้นมาแล้วรัชกาลที่ 4 ก็โปรดให้อัญเชิญไปประดิษฐานไว้ ณ พระที่นั่งทรงธรรมของพระพุทธมหายานในพระอภิเนาว์นิเวศน์และโปรดให้ถวายเครื่องสังเวทเป็นประจำทุกวันด้วย แสงสุริย์ ลดาวัลย์ (2519; 7,115) เล่าว่าพระที่นั่งทรงธรรมนั้นเดิมเป็นพระที่นั่งแก่งโรงละครมีลักษณะเป็นโรงละครใหญ่ทำเป็นแก่งเงิน มีหลังคาเป็นสามหลังติดกัน สร้างในสมัยรัชกาลที่ 2 ต่อมารัชกาลที่ 4 ทรงสถาปนาเป็นพระที่นั่งทรงธรรมเพื่อใช้เป็นที่พักเทศน์ฟังธรรมในพระบรมมหาราชวัง และยังใช้เป็นที่สำหรับพระราชธิดาทรงเรียนภาษาอังกฤษด้วยซึ่งผู้เขียนเข้าใจว่ากับหม่อมแอนนา เลียวโนเวนส์ (คายส์, 2541: 48) เมื่อพิจารณาจากชื่อและประโยชน์ใช้สอยของพระที่นั่งทรงธรรมแล้วน่าจะสื่อความหมายได้ 3 นัยคือ

1. พระมหากษัตริย์เป็นผู้ทรงธรรมและทรงไว้ซึ่งคุณธรรมอันประเสริฐ
2. พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นองค์เอกอัครพุทธธรรมศาสดูปฐมภก
3. พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นธรรมราชาหรือพระราชผู้ทรงธรรมในการปกครอง

การที่เทวรูปสัญลักษณ์พระสยามเทวราชมาประดิษฐานอยู่ที่พระที่นั่งทรงธรรมจึงหมายความว่าความถึงพระสยามเทวราชก็คือรัชกาลที่ 4 ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงไว้ซึ่งคุณธรรมอันประเสริฐ ทรงไว้ซึ่งความเที่ยงธรรมในการบำหนักทุกข์บำรุงสุขแก่ประชาชนอย่างเท่าเทียมกัน ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง ทรงเป็นองค์เอกอัครพุทธศาสดูปฐมภกผู้ค้ำจุนพุทธศาสนาและทรงเป็นธรรมราชาหรือพระราชผู้ทรงธรรมในการปกครองแผ่นดิน

4.2.6 พระสยามเทวาธิราช : พระมหากษัตริย์ผู้ประทานความร่มเย็นเป็นสุขแก่ประเทศชาติและประชาชนไทย

นอกจากนี้ในพิธีพระราชกุศลเลี้ยงพระตรุษจีน รัชกาลที่ 4 ก็โปรดให้อัญเชิญเทวรูปสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชไปประดิษฐานที่ศาลาลงคางง์หน้าพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัยพร้อม กับเทวรูปสำคัญของอื่น ๆ เพื่อรับเครื่องบวงสรวงสังเวยและต่อมาเมื่อทรงโปรดให้มีพระราชพิธีสังเวยเทวดาในวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 ซึ่งเป็นวันขึ้นปีใหม่ของชาวจีนก็โปรดให้อัญเชิญเทวรูปสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชพร้อมด้วยเทวรูปสำคัญของอื่น ๆ ไปประดิษฐานที่มุขมุขเด็จพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเพื่อทรงบวงสรวงด้วยนั้นจะเห็นได้ว่า ตรุษจีนนั้นเป็นเทศกาลฉลองสิ้นปีเก่าต้อนรับปีใหม่ของชาวจีนโดยจะมีการเซ่นสรวงเจ้า เช่นไหว้บรรพบุรุษและญาติสนิทของครอบครัวที่เสียชีวิตไปแล้ว เพื่อให้ช่วยในการทำมาหากินเพาะปลูกได้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์ให้ช่วยขับไล่สิ่งอัปมงคลต่าง ๆ ออกไปจากบ้านและอำนวยความสะดวกเป็นสุขให้กับเจ้าของบ้านเช่นเดียวกับวันขึ้นปีใหม่ของไทย ซึ่งเป็นเทศกาลสิ้นปีเก่าต้อนรับปีใหม่ของไทยเป็นการขจัดความสกปรกของปีเก่าและต้อนรับปีใหม่ด้วยความบริสุทธิ์ผุดผ่องเป็นมงคล

อาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536: 126) ได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับประเพณีปีใหม่ไว้ว่า "... พื้นฐานสำคัญของประเพณีปีใหม่ทั้งประเพณีของหลวงและประเพณีของราษฎรคือการยืนยันความสัมพันธ์ที่ดีกับอะไรที่ดี ๆ ทั้งหลาย นับตั้งแต่ญาติผู้ใหญ่ มิตรสหาย ชุมชน สิ่งแวดล้อม และเทวดา ในขณะที่เดียวกันก็ต้องสับขับไล่ภูตผีหรือสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลายให้หลบหน้าหนีหายไปจากเรา โลกของคนไทยโบราณไม่ได้แบ่งแยกบุคคลจากส่วนอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็สิ่งของที่เป็นรูปธรรมไปจนถึงจิตวิญญาณ ภูตผีเทวดาและมนุษย์ล้วนเกี่ยวข้งกันตลอดทั้งสาย ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ถูกกำหนดไว้แล้วด้วยขนบประเพณี ความสัมพันธ์นี้เป็นข้อผูกพันให้เกิดพันธกรณีต่อกัน ต่างก็มีหน้าที่ปฏิบัติตามพันธกรณีนั้น เพื่อความสงบสุขของชีวิต เช่น ฝึบบรรพบุรุษก็ควรได้รับการเคารพบูชาและบอกกล่าวในเรื่องสำคัญที่เกิดแก่วงศ์วานซึ่งเป็นหน้าที่ของคนที่ต้องกระทำต่อผีในทางตรงกันข้ามผีก็มีพันธกรณีที่จะต้องปกป้องรักษาคุ้มครองลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข..." ดังนั้นการที่รัชกาลที่ 4 โปรดให้อัญเชิญเทวรูปสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชไปบวงสรวงสังเวยในเทศกาลตรุษจีนที่ศาลาลงคางง์หน้าพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย และในเทศกาลปีใหม่ที่มุขมุขเด็จพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทนั้น เพื่อขอพรให้พระสยามเทวาธิราชทรงปกป้องรักษาคุ้มครองให้ประเทศชาติและประชาชนไทยเกิดความร่มเย็นเป็นสุขไปตลอดทั้งปีใหม่นั้น เมื่อพิจารณาจากชื่อและประโยชน์ใช้สอยซึ่งใช้เป็นท้องพระโรงฝ่ายหน้าสำหรับเสด็จออกว่าราชการของพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย โดยนัยแล้วผู้ที่ประทานความร่มเย็นเป็นสุขให้แก่ประเทศชาติและประชาชนไทยมิใช่ผู้ใดแต่คือองค์พระ

มหากษัตริย์แห่งประเทศไทยนั่นเอง ดังนั้นการที่อัญเชิญเทวรูปสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชมาประดิษฐาน ณ พระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย จึงเปรียบเสมือนพระสยามเทวาธิราชก็คือ รัชกาลที่ 4 องค์กษัตริย์สยามเทวาธิราชเจ้าผู้ทรงประทานความสงบร่มเย็นเป็นสุขให้แก่ประเทศชาติและประชาชนชาวสยามนั่นเอง

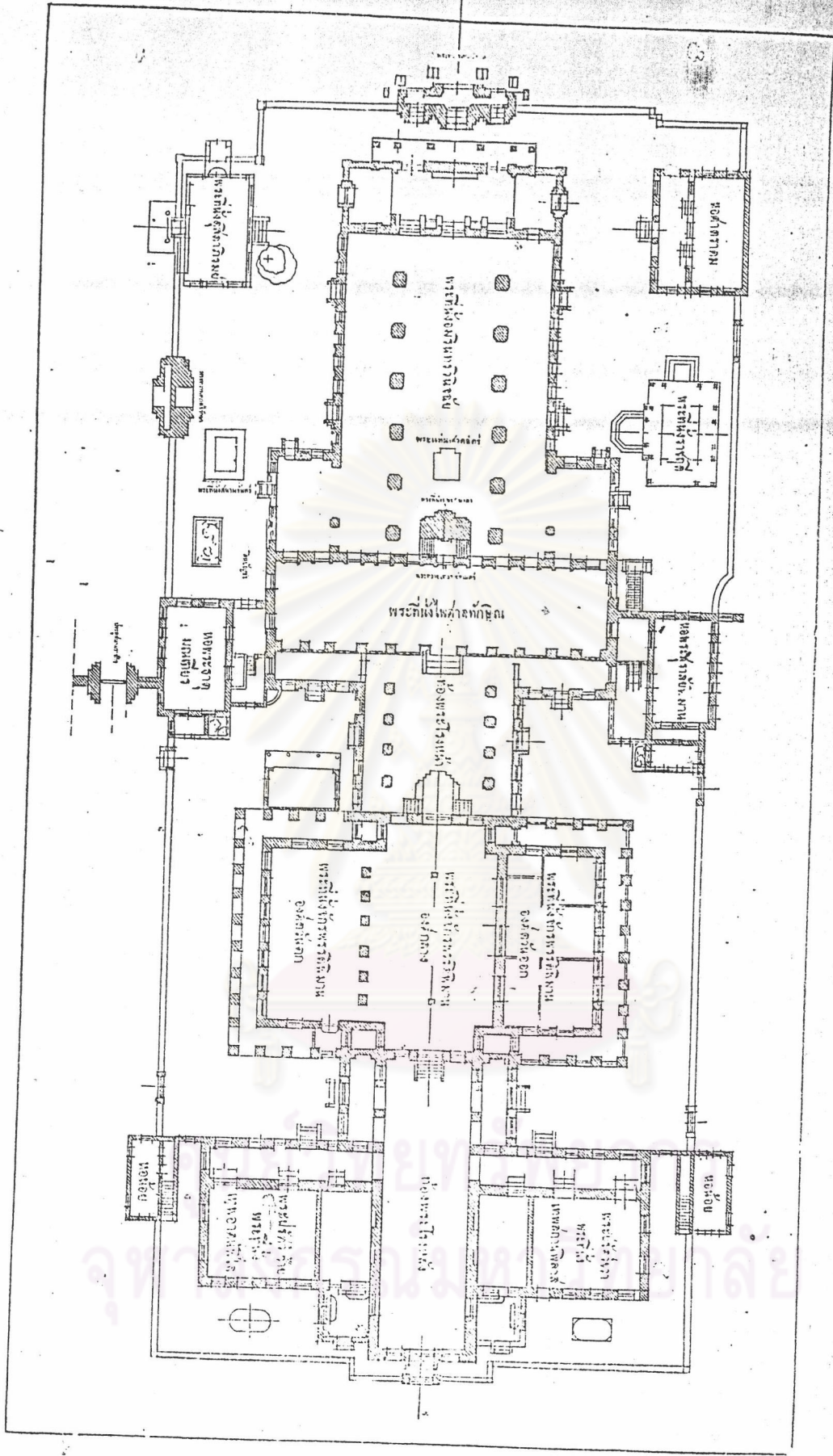
นอกจากนี้ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเป็นสถานที่ที่รัชกาลที่ 1 โปรดเกล้าฯให้สร้างขึ้นทดแทนพระที่นั่งอินทราภิเษกมหาปราสาท ซึ่งถูกไฟไหม้จนไหม้ลงในปีพ.ศ. 2332 ให้มีขนาดเดียวกับพระที่นั่งสุริยามรินทร์ ซึ่งเป็นพระที่นั่งที่ใช้ในการประดิษฐานพระบรมศพในสมัยกรุงศรีอยุธยา จึงดูจะเป็นที่เข้าใจกันว่ารัชกาลที่ 1 มีพระราชประสงค์ที่จะสร้างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทนี้สำหรับประดิษฐานพระบรมศพเมื่อพระองค์เสด็จสู่สวรรคต รัชกาลที่ 2 ผู้สืบราชสันตติวงศ์ต่อมาก็ได้อัญเชิญ พระบรมศพของรัชกาลที่ 1 มาประดิษฐานที่พระที่นั่งแห่งนี้ ซึ่งในเวลาต่อมาพระที่นั่งองค์นี้ก็ใช้เป็นที่ประดิษฐานพระบรมศพของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศ์ชั้นสูง (นภาพร เล้าสินวัฒนา, 2540: 8-9) นอกจากนี้พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทยังเปรียบเสมือนสวรรค์ชั้นดุสิตที่เป็นวิมานที่สถิตของพระอนาคตพระพุทธเจ้าที่จะไปจุติเป็นพระพุทธเจ้าในภายภาคหน้า เมื่อเสด็จสู่สวรรคาลัยแล้ว พระมหากษัตริย์ก็จะเสด็จกลับไปเสวยพระชาติเป็นพระอนาคตพระพุทธเจ้ายังสวรรค์ชั้นดุสิตเพื่อที่จะจุติเป็นพระพุทธเจ้าในชาติต่อไป ดังนั้นเมื่อเทวรูปสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชมาประดิษฐาน ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทจึงเปรียบเสมือนพระสยามเทวาธิราชก็คือ สมเด็จพระบูรพมหากษัตริย์ราชเจ้า อันเสวยพระชาติเป็นพระอนาคตพระพุทธเจ้าที่สถิตยังสวรรค์ชั้นดุสิตนั่นเอง

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯให้หรือพระอภิเนาว์นิเวศน์ พระพุทธมหามณเฑียรและพระที่นั่งทรงธรรมลงเพราะชำรุดทรุดโทรมมากเหลือกำลังที่จะรักษาไว้ จึงโปรดฯให้อัญเชิญเทวรูปสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชไปประดิษฐาน ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ที่พระวิมานทองสามมุขซึ่งทำเป็นลับแล (ฉาก) กั้นบังพระทวารเทวราชมเหศวรที่จะไปยังพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย และยังคงประดิษฐานอยู่ต่อมาจนทุกวันนี้จะเห็นได้ว่า พระที่นั่งไพศาลทักษิณ เป็นพระที่นั่งองค์หนึ่งในหมู่พระมหามณเฑียร เป็นที่ประทับแห่งแรกในกรุงเทพมหานคร พระที่นั่งไพศาลทักษิณเป็นพระที่นั่งที่สร้างต่อเนื่องกับพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน (ใช้เป็นที่บรรทมของรัชกาลที่ 1-3) และพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยมโหฬารพิมาน (ใช้เป็นที่เสด็จออกว่าราชการ) มีลักษณะทอดยาวจากทิศตะวันตกออกไปยังทิศตะวันตกโดยมีความยาว 35 เมตรและกว้าง 8 เมตร ใช้เป็นที่ทรงสำราญพระราชหฤทัยและประกอบพระราชกรณียกิจบางประการ เช่น เป็นที่บำเพ็ญพระราชกุศลเป็นการภายในหรือให้เจ้านายฝ่ายในเฝ้าฯรวมทั้งเป็นที่เสวยอีกด้วย (รูปภาพที่15) ภายในพระที่นั่งองค์นี้เป็นที่ประดิษฐานปูชนียวัตถุที่สำคัญสามสิ่ง คือ ตอนกลางองค์พระที่นั่งตรงพระทวารเทวราช

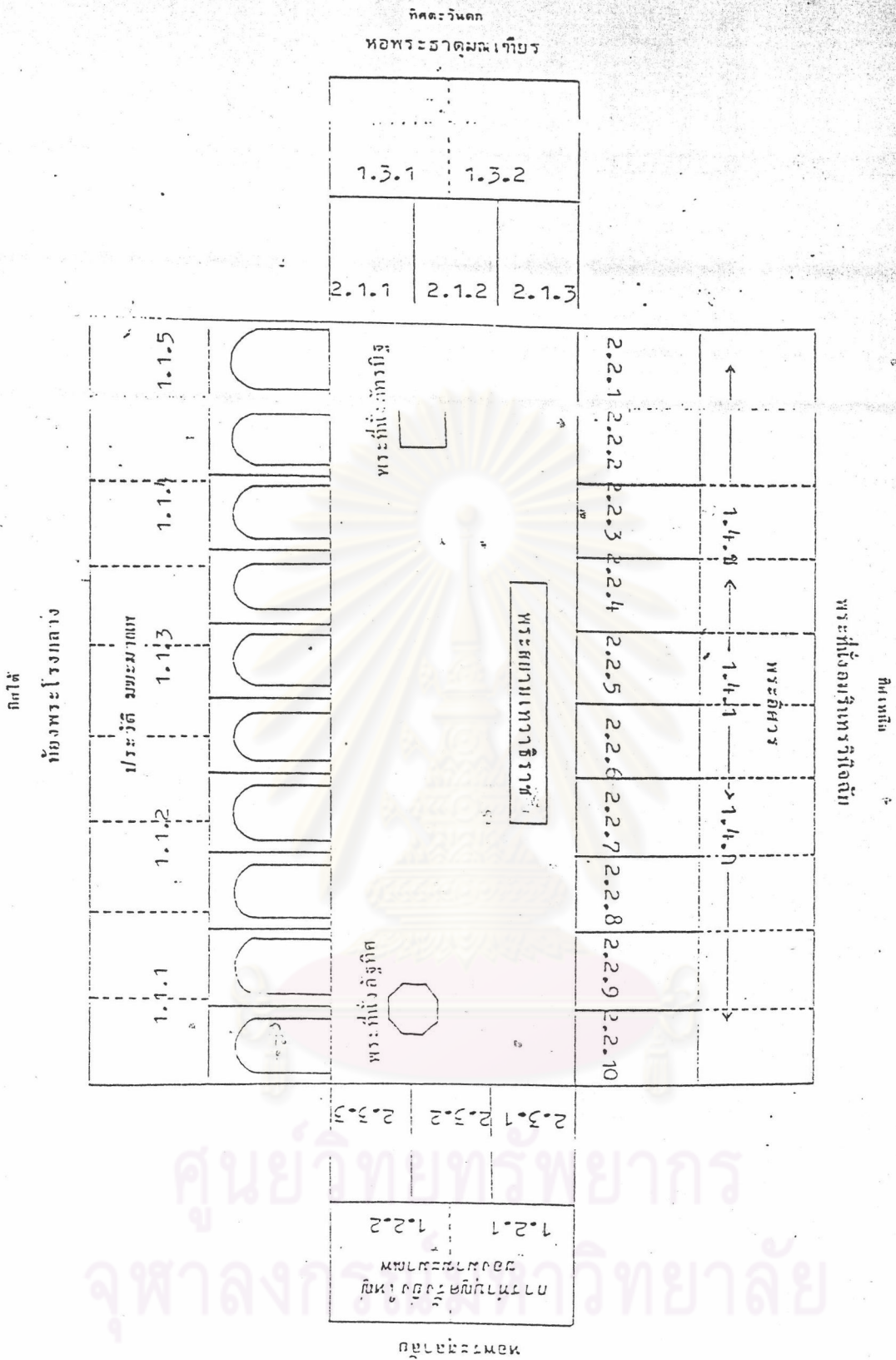
มเหศวรประดิษฐานพระสยามเทวาธิราช ส่วนด้านทิศตะวันออกประดิษฐานพระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพร
 ราชอาสน์ (ตั้งไม้มะเดื่อแปดเหลี่ยม) กางกันด้วยพระบวรเศวตฉัตร ส่วนด้านทิศตะวันตก
 ประดิษฐานพระที่นั่งภัทรบิฐกางกันด้วยพระมหาเศวตฉัตร (รูปภาพที่ 16) ปุชนิยมวัดสองในสาม
 สิ่งนี้จึงมีความเกี่ยวข้องกับพระที่นั่งองค์นี้มาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 เมื่อพระองค์เสด็จขึ้นเสวยราช
 สมบัติ ได้จัดให้มีการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกขึ้น โดยทรงรับน้ำอภิเษกเหนือพระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพร
 ราชอาสน์และทรงรับเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ เครื่องบรมราชูปโภค พระแสงราชศาสตราวุธและ
 พระแสงอัฐภาวุธเหนือพระที่นั่งภัทรบิฐภายในพระที่นั่งไพศาลทักษิณทั้งสิ้น พระที่นั่งองค์นี้จึงเป็น
 พระราชมณฑลพิธีที่สำคัญที่สุดในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ในรัชกาลต่อ ๆ มา การพระราช
 พิธีบรมราชาภิเษกก็ได้จัดขึ้นที่พระที่นั่งองค์นี้เสมอมาทุกรัชกาล

การพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเป็นพระราชพิธีที่มีความสำคัญยิ่ง สำหรับผู้ที่จะเป็นพระ
 มหากษัตริย์องค์ใหม่ ขั้นตอนที่ดีว่าสำคัญที่สุดคือพระราชพิธีรับน้ำศักดิ์สิทธิ์จากราชบัณฑิตและ
 พราหมณ์เหนือพระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์และพระราชพิธีที่พราหมณ์ทูนเกล้าฯ ถวายเครื่อง
 เบญจราชกกุธภัณฑ์อันได้แก่พระนพปฎลมหาเศวตฉัตร พระแสงขรรค์ชัยศรี พระมหาพิชัยมงกุฎ
 วาลวิชนีและฉลองพระบาทเชิงงอน ตลอดจนเครื่องราชูปโภคและพระแสงอัฐภาวุธเหนือพระที่นั่ง

ศูนย์วิทยพัทยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปภาพที่ 15 แผนผังพระที่นั่งโศภนการักษาศิลป์ในหมู่พระมหามณเฑียร

รูปภาพที่ 16 แผนผังแสดงตำแหน่งพระสยามเทวาภิราช พระที่นั่งอัญมณีคุณพร และพระที่นั่งจักรี ภายใต้อาคารพระที่นั่งจักรี

ภัทรมิฐเป็นการประกาศความเป็นผู้นำของชาติและที่สำคัญรายละเอียดในการประกอบพระราชพิธีตลอดจนสิ่งของต่าง ๆ ที่นำมาเป็นเครื่องราชูปโภคและเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์หรือสิ่งอื่นใดที่ประกอบสร้างขึ้น เพื่อการนี้ล้วนมีความหมายอันเป็นมงคลยิ่งที่แสดงความเป็นสมมติเทวราชแห่งพระมหากษัตริย์ทั้งสิ้น นอกจากนี้ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระที่นั่งไพศาลทักษิณที่รัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าฯ ให้เขียนขึ้นเป็นภาพสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้น จะสมบูรณ์ที่สุดเมื่อเอาไปเสริมกับพระราชพิธีบรมราชาภิเษกที่จัดขึ้นภายในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ เพราะเป็นองค์ประกอบของกันและกัน กล่าวคือเมื่อพระมหากษัตริย์ทรงรับการถวายน้ำอภิเษกที่พระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์นั้น ในช่วงจังหวะนี้ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่อยู่ด้านหลังของพระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์ คือผนังด้านทิศตะวันออกของพระที่นั่งไพศาลทักษิณ ก็แสดงเรื่องราวการประกอบผลบุญครั้งยิ่งใหญ่ของมฆะมาณพซึ่งเป็นอดีตชาติของพระอินทร์คือการสร้างศาลาที่พักคนเดินทาง เพื่อเป็นประโยชน์ต่อสาธารณชน จนอานิสงส์ของผลบุญส่งให้มฆะมาณพไปจุติเป็นพระอินทร์เทพสูงสุดบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าภาพจิตรกรรมฝาผนังด้านหลังกับพระราชพิธีบรมราชาภิเษกตอนรับน้ำอภิเษกที่พระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด โดยสามารถเทียบเคียงกับพระจริยาวัตรของพระมหากษัตริย์กับพระอินทร์ผู้เป็นเทวกษัตริย์ได้ว่าการถวายน้ำอภิเษกก็เหมือนกับการทำนามธรรมให้เป็นรูปธรรม ในเรื่องของการรับพระราชอำนาจสิทธิ์ขาดจากปวงชนที่จะถวายแด่พระมหากษัตริย์องค์ใหม่ โดยใช้สัญลักษณ์แทนด้วยน้ำอภิเษกเพื่อสถาปนาเป็นเจ้าสูงสุด หรือสมมติเทพปกครองประชาราษฎรเหนือแว่นแคว้น กับเรื่องราวในภาพจิตรกรรมฝาผนังตอนทมฆะมาณพได้กระทำบุญชั้นสูงสุด จนอานิสงส์ส่งให้ไปจุติบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ในฐานะเทพสูงสุดหรือเทวกษัตริย์นั้นมีความเหมือนกัน แต่การถวายบวรเศวตฉัตรหรือฉัตร 7 ชั้นแสดงว่าพระองค์ยังไม่ได้เป็นสมมติเทพหรือพระมหากษัตริย์โดยสมบูรณ์แต่ก็เป็นเครื่องประกอบพระราชกรณียกิจครั้งสูงสุด คือการรับพระราชอำนาจสิทธิ์ขาดจากพสกนิกรทั่วแผ่นดินก่อนเสวยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์ ซึ่งเมื่อเทียบกับมฆะมาณพก็ยังไม่ได้เป็นพระอินทร์ในฐานะเทวกษัตริย์แห่งเทพทั้งหลาย เพียงแต่การทำบุญในครั้งนี้เป็นครั้งที่ยิ่งใหญ่ที่สุดและอานิสงส์ของผลบุญนี้จะส่งให้มฆะมาณพไปจุติเป็นพระอินทร์หากแต่การรับเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ที่พระที่นั่งภัทรมิฐหลังจากรับการถวายน้ำอภิเษกแล้วถือได้ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์สมมติเทวราชโดยสมบูรณ์ และความหมายของเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์แต่ละชิ้นดังได้กล่าวมาแล้วตอนต้นก็เสริมความยิ่งใหญ่ขององค์พระมหากษัตริย์ ในฐานะที่ทรงเป็นเทพเจ้าผู้ทรงมหิทธิฤทธิ์ธรรมาภาพได้เป็นอย่างดี ประกอบกับภาพจิตรกรรมด้านหลังพระที่นั่งภัทรมิฐคือภาพจิตรกรรมฝาผนังด้านทิศตะวันตกของพระที่นั่งไพศาลทักษิณแสดงภาพการอภิเษก และการเฉลิมฉลองการขึ้นเสวยราชสมบัติของพระอินทร์ในฐานะเทวกษัตริย์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ก็ไปเสริมกับ

พระราชพิธีบรมราชาภิเษกในขั้นตอนที่จัดขึ้น ณ พระที่นั่งภัทรบิฐนี้ได้เป็นอย่างดี แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าในภาพจิตรกรรมฝาผนังตรงส่วนนี้ไม่ปรากฏภาพพระอินทร์ซึ่งเป็นบุคคลที่สำคัญที่สุดของภาพไปร่วมพิธีเฉลิมฉลองด้วย แต่เมื่อพิจารณาองค์ประกอบอื่น ๆ อันได้แก่การประทับพระที่นั่งภัทรบิฐเพื่อทรงรับเครื่องเบญจราชาภรณ์ ภายใต้อาสน์พระนพปฎลมหาเศวตฉัตรในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกนั้น จะเห็นได้ว่าเมื่อพระมหากษัตริย์เสด็จประทับยังพระที่นั่งภัทรบิฐและรับการถวายเครื่องเบญจราชาภรณ์ภายใต้อาสน์พระนพปฎลมหาเศวตฉัตร ก็ย่อมหมายถึงว่าทรงเป็นพระจักรพรรดิราชาโดยสมบูรณ์แล้ว ดังนั้นภาพจิตรกรรมที่อยู่เบื้องหลัง (จิตรกรรมด้านทิศตะวันออก) ซึ่งเป็นภาพการเฉลิมฉลอง จึงได้แสดงความหมายอันสมบูรณ์ของภาพจิตรกรรมที่จะต้องประกอบเข้ากับพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในขั้นตอนการประทับเหนือพระที่นั่งภัทรบิฐของกษัตริย์องค์ใหม่ ซึ่งแสดงความหมายว่าพระองค์ก็คือพระอินทร์นั่นเอง (นภาพร เล้าสินวัฒนา, 2540: 1-184; 2541: 26-35)

จากที่กล่าวมาจึงเห็นได้ว่าพระที่นั่งไพศาลทักษิณเปรียบเสมือนเป็นการจำลองสรวงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ของพระอินทร์ผู้เป็นเทวกษัตริย์ หรือเทพสูงสุดพร้อมเหล่าทวยเทพไม่ว่าจะเป็นพระนารายณ์ทรงสุบรรณ อูมามเหศวร พระลักษมี พระนารายณ์ยืนจำสถาน พระพรหมทรงหงส์ พระขันธกุมารทรงนกกยูง พระปรเมศวรปราบมุลาคณี พระนารายณ์บรรทมสินธุ์ พระพลเทพและแม่โพสพ เป็นต้น (นภาพร เล้าสินวัฒนา, อ้างแล้ว: 105) มาไว้บนโลกมนุษย์ผ่านภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ ซึ่งเป็นส่วนประกอบของพระราชพิธีบรมราชาภิเษกจึงสื่อความหมายถึงพระมหากษัตริย์เปรียบเสมือนสมมติเทพในพระนามของพระอินทร์เทพเจ้าสูงสุด ในพุทธศาสนากอปรกับเป็นเจ้าของเขาพระสุเมรุ เป็นอนาคตพระพุทธเจ้าและเป็นเทวกษัตริย์ ซึ่งนับได้ว่าเป็นคุณสมบัติที่สำคัญในการประกอบพิธีสถาปนาสมมติเทวราชองค์ใหม่

การนำภาพเหล่าทวยเทพมาไว้ในสถานที่นี้รวมทั้งเทวรูปสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชในฐานะเทพสูงสุดประจำแผ่นดินสยามด้วย เพื่อให้มาเป็นส่วนหนึ่งของพระราชพิธีบรมราชาภิเษก จึงสื่อความหมายถึงการอัญเชิญเทพเจ้าทั้งหลายมารวมกัน เพื่อเป็นสักขีพยานในการกระทำพระราชพิธีบรมราชาภิเษกอันศักดิ์สิทธิ์ ทั้งนี้เพื่อความเป็นสิริมงคลและช่วยพิทักษ์คุ้มครองรักษาพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ให้ทรงพระเจริญยิ่งในสิริราชสมบัติอย่างยาวนานและมั่นคง

นอกจากนี้การที่พระวิมานพระสยามเทวาธิราชประดิษฐานอยู่ตรงบริเวณพระทวารเทวราชมเหศวร ซึ่งใช้เฉพาะพระมหากษัตริย์เสด็จเข้าออกสู่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยเท่านั้น จึงเปรียบเสมือนพระสยามเทวาธิราช คือ สมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าที่เสด็จมาประทับที่พระวิมานนี้ (พระวิมานทองสามมุข) ทั้งนี้เพื่อความเป็นสิริมงคลและความศักดิ์สิทธิ์แห่งพระราชพิธีและยังทรงช่วยคุ้มครองรักษาพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ให้ทรงพระเจริญในสิริราชสมบัติด้วย

ในสมัยรัชกาลที่ 3 คติความเป็นจักรพรรดิราชาจะได้รับความเอาพระทัยใส่มากที่สุด การขนานนามพระที่นั่งต่าง ๆ ในหมู่พระมหามณเฑียรก็โปรดฯ ให้ออกพระนามพระที่นั่งที่ใช้ประทับว่า พระที่นั่งจักรพรรดิพิมานแปลว่า ที่อยู่ของจักรพรรดิราชา ออกพระนามพระที่นั่งหลังขวางว่าพระที่นั่งไพศาลทักษิณคือผู้ยิ่งใหญ่ทางใต้ซึ่งตามจักรวาลวิทยาแบบไตรภูมิทางพุทธศาสนานั้น เชื่อว่าพระมหาจักรพรรดิจะอุบัติขึ้นเฉพาะชมพูทวีป ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของเขาพระสุเมรุเท่านั้น พระที่นั่งไพศาลทักษิณเป็นที่ประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกจึงอาจถือได้ว่าเป็นที่อุบัติของพระมหาจักรพรรดิ และพระที่นั่งองค์นี้ก็ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย (แปลว่า ที่ออกว่าราชการของพระอินทร์) ดังนั้นพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยอาจถือได้ว่าเป็นเขาพระสุเมรุ ส่วนพระที่นั่งไพศาลทักษิณก็ถือว่าเป็นชมพูทวีปนั่นเอง (สมิทธิ ศิริภัทร์, 2530:182) การที่เทวรูปสัญลักษณ์พระสยามเทวาริราชมาประดิษฐานอยู่ ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณจึงเปรียบเสมือนพระที่นั่งไพศาลทักษิณเป็นที่อุบัติของพระสยามเทวาริราช หรือพระมหาจักรพรรดิราชาผู้ยิ่งใหญ่ที่อุบัติขึ้น ณ แผ่นดินสยามซึ่งเปรียบเสมือนชมพูทวีปนั่นเอง

4.2.7 พระสยามเทวาริราช : องค์มเหศวร หรือพระอิศวร

นอกจากนี้ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระที่นั่งไพศาลทักษิณด้านทิศเหนือ บริเวณพระทวารเทวราชมเหศวร ซึ่งอยู่ตอนกลางขององค์พระที่นั่งซึ่งใช้เป็นที่ประดิษฐานเทวรูปสัญลักษณ์พระสยามเทวาริราชนั้นก็แสดงภาพพระอิศวรมหาเทพผู้ยิ่งใหญ่องค์หนึ่งในไตรมูรติ โดยเป็นภาพขณะทรงประทับอยู่บนพระวิมาน ณ ยอดเขาไกรลาส ซึ่งภาพนี้อยู่กึ่งกลางของผนังตรงกับพระทวารเทวราชมเหศวรพอดี เราจึงเรียกพระทวารซึ่งอยู่ใต้ภาพจิตรกรรมพระอิศวรนี้ว่า พระทวารเทวราชมเหศวรอันเป็นพระทวารเฉพาะพระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินผ่านไปสู่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยเพื่อออกมหาสมาคม (อุทุมพร สุนทรเวช, 2514: 59) ในขณะที่พระมหากษัตริย์ทรงเสด็จพระราชดำเนินผ่านพระทวารนี้พระองค์ก็เปรียบเสมือนองค์มเหศวรหรือพระอิศวร แต่ในขณะที่พระองค์ทรงเสด็จออกมหาสมาคม ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระองค์ก็คือพระอินทร์เพราะพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยแปลว่าสถานที่เสด็จออกว่าราชการของพระอินทร์ การที่พระวิมานทองสามมุขซึ่งประดิษฐานเทวรูปสัญลักษณ์พระสยามเทวาริราชมาประดิษฐานเป็นลับแล (ฉาก) กั้นบังพระทวารเทวราชมเหศวรเอาไว้ นั่น พระสยามเทวาริราชจึงเปรียบเสมือนองค์มเหศวรหรือพระอิศวรที่สถิตอยู่บนพระวิมาน ณ เขาไกรลาสหรือเขาพระสุเมรุซึ่งเป็นศูนย์กลางแห่งจักรวาล เมื่อพิจารณาประกอบกับลักษณะของเทวรูปสัญลักษณ์พระสยามเทวาริราชแล้วจะสังเกตเห็นว่าพารุรัต หรือทองรัตตันพระกรมี่ลักษณะคล้ายเศียรพญานาค ส่วนชายไหวและชายแครงหรือห้อยหน้าและ

เจียรบาตมีลักษณะคล้ายหางพญานาค คล้ายกับที่พระอิศวรทรงสวมนาคหรืองูใหญ่เป็นสิ่งวาฬ และพระสยามเทวาริราชยังทรงเป็นภูเตศวร หรือเจ้าแห่งภูมิจึงเช่นเดียวกับพระอิศวรด้วย กล่าวคือ พระสยามเทวาริราชทรงเป็นเทวดาที่มีอำนาจสูงสุดและมีหน้าที่ควบคุมดูแลผีและเทวดาทั้งปวงบน แผ่นดินสยาม

4.2.8 พระสยามเทวาริราช : พระพรหม

การที่เทวรูปสัญลักษณ์พระสยามเทวาริราชมาประดิษฐานอยู่บนพระวิมานทองสามมุข แวดล้อมด้วยเทวรูปพระสุรัสวดีชายาของพระพรหม พระอิศวรและพระอุมาชายาของพระอิศวรและ พระนารายณ์ทรงครุฑ ซึ่งเป็นตรีมูรติหรือตรีเทพสูงสุดของศาสนาพราหมณ์ฮินดู จึงเสมือนว่าพระ สยามเทวาริราชในฐานะเทพผู้พิทักษ์สูงสุดประจำแผ่นดินสยามมีผู้ช่วยเหลือเป็นตรีมูรติหรือตรีเทพ เหล่านั้น (มูลนิธิมฤตทายวันมหาวิหาร, 2525: 25; หลวงฤทธิธินฤบาล, 2530: 32; อวยพร แต่ชูตระกูล 2537 : 39; พลาดิศัย สิทธิธัญกิจ, 2539: 34) แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าเทวรูปที่ตั้งรายล้อม พระสยามเทวาริราชอยู่นี้ไม่มีพระพรหม ซึ่งเป็นเทพเจ้าองค์แรกในตรีมูรติหรือตรีเทพสูงสุดของ ศาสนาพราหมณ์ฮินดูอันได้แก่พระพรหมเป็นผู้สร้างโลกอยู่ตรงกลาง พระศิวะหรือพระอิศวรเป็นผู้ ทำลายอยู่ด้านซ้ายและพระวิษณุ หรือพระนารายณ์ผู้รักษาอยู่ด้านขวาแต่กลับมีพระสุรัสวดีชายา ของพระพรหมตั้งอยู่เคียงข้างเทวรูปสัญลักษณ์พระสยามเทวาริราชแทนจึงแสดงนัยว่าพระสยามเท วาริราชก็คือพระพรหม พระผู้สร้างความสุขและความร่มเย็นเป็นสุขให้เกิดขึ้นกับประเทศชาติ และประชาชนไทย

เทวรูปสัญลักษณ์พระสยามเทวาริราชที่ประดิษฐานอยู่ที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ในพระ บรมมหาราชวังนั้น ทรงประทับยืนอยู่หน้าเรือนแก้วไม้จันทร์แบบวิมานแก่งจีนซึ่งสลักลวดลายเป็น รูปหงส์และมังกร เรือนแก้วไม้จันทร์นี้มีลักษณะคล้ายป้ายชื่อบรรพบุรุษ หรือป้ายบูชาบรรพบุรุษ หรือเกวียนของจีน (สัมภาษณ์คุณ นวรัตน์ เลขะกุล, 11 ตุลาคม 2545) พระสยามเทวาริราชจึงเป็น เสมือนตัวแทนของผีบรรพบุรุษ หรือผีเจ้าเมืองซึ่งเป็นผู้สร้างเมืองคนแรก หรือเคยเป็นเจ้าเป็นใหญ่ ปกครองเมืองมาแต่เดิมซึ่งในที่นี้คือสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าที่ทรงเป็นผู้สร้าง และเคย ปกครองประเทศไทยมาแต่เดิม พระสยามเทวาริราชจึงเป็นสัญลักษณ์แทนสมเด็จพระบูรพมหา กษัตริยาธิราชเจ้าที่ยังคุ้มครองให้ประเทศไทยเกิดความสงบร่มเย็นเป็นสุขสืบต่อมา จนถึงปัจจุบัน ส่วนพระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาริราชก็เป็นไปเพื่อขอพรให้พระสยามเทวาริราช หรือสมเด็จพระ บูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าทรงช่วยปกป้องคุ้มครองประเทศชาติ และประชาชนไทยให้อยู่เย็น เป็นสุขนั่นเอง

ส่วนลายสลักเป็นรูปมังกรและหงส์นั้นเป็นสัญลักษณ์แทนองค์จักรพรรดิ และพระราชินีของจีนซึ่งถือเป็นบุคคลที่มีฐานะและพระราชอำนาจสูงสุดในแผ่นดิน³ มังกรและหงส์จึงเปรียบเสมือนพลังหยินหยางในปรัชญาจีนเมื่อรวมกันย่อมเกิดชีวิต พลังอำนาจ ความต่อเนื่อง ความแข็งแรง มั่นคง ความเจริญเติบโต ความอุดมสมบูรณ์และสรรพสิ่งในจักรวาล เมื่อเทวรูปสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชมาสถิตอยู่บนเรือนแก้วไม้จันทร์ที่สลักกลดลายเป็นรูปมังกรและหงส์ จึงหมายถึงพระสยามเทวาธิราชเป็นเทพารักษ์ผู้พิทักษ์รักษาเมืองไทยซึ่งเป็นเมืองเกษตรกรรม ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศมีอาชีพทำนาทำไร่ เพาะปลูกและทำการเกษตรกรรมอย่างอื่น การเกษตรกรรมจึงเป็นอาชีพหลักของประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ เพื่อบำรุงขวัญประชาชนให้มีเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ราชสำนักจึงได้สร้างพระสยามเทวาธิราชขึ้นมาในฐานะเทวดาใหญ่รักษาแผ่นดินไทย เพื่อให้คุ้มครองและบันดาลให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล ทั้งนี้เพื่อความอุดมสมบูรณ์แห่งพืชพรรณธัญญาหารให้แก่ผืนแผ่นดินไทย อันจะนำมาซึ่งความเจริญเติบโตและความมั่งคั่งของพืชพรรณธัญญาหารรวมทั้งจำนวนผลผลิตที่เพิ่มมากขึ้น ทั้งหมดนี้ย่อมก่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล ความสุขกายสบายใจ ความอุดมสมบูรณ์ และความเจริญรุ่งเรืองแก่บรรดาเกษตรกรไทยทั้งหลายด้วย

ด้วยเหตุนี้เพื่อให้มีมหิทฤทธิญาณภาพ พระบรมเดชานุภาพและความศักดิ์สิทธิ์ในพระสยามเทวาธิราชในอันที่จะช่วยคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายนานา และอำนวยความสมบูรณ์พูนสุขให้แก่ประเทศชาติและประชาชนไทยตลอดไปชั่วกาลนาน จึงเป็นพระราชกรณียกิจที่พระมหากษัตริย์และพระราชินีจะต้องทรงปฏิบัติในการเสด็จพระราชดำเนินไปในการพระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราช เว้นแต่จะทรงมีพระราชกรณียกิจอย่างอื่นไม่อาจเสด็จพระราชดำเนินบวงสรวงได้ก็จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระราชวงศ์ผู้ใหญ่ไปปฏิบัติพระราชกรณียกิจแทนพระองค์ (ม.ร.ว.แสงสุรีย์ ลดาวัลย์, 2524: 15) ดังเราจะเห็นได้ในคราวที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระบรมราชินีนาถ และพระบรมวงศานุวงศ์ได้เสด็จไปในการพระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราชในทำการพระราชพิธีสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี และฉลองวัดพระศรีรัตนศาสดารามเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ.2525 เป็นต้น

จากที่อธิบายเกี่ยวกับสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชมาทั้งหมด อาจนำมาวิเคราะห์ตามคุณสมบัติของสัญลักษณ์ทางศาสนาที่ Clifford Geertz ได้เสนอแนวทางในการศึกษาไว้ในเชิงมานุษยวิทยาสัญลักษณ์ หรือมานุษยวิทยาที่เน้นการวิเคราะห์และตีความหมายได้ว่าสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราช คือ สัญลักษณ์ทางศาสนาระบบหนึ่งที่ประกอบไปด้วยระบบความคิดความเชื่อเกี่ยวกับพระสยามเทวาธิราชเทวดาใหญ่รักษาแผ่นดินไทย และเทวรูปสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนความเชื่อในพระสยามเทวาธิราชเทวดาใหญ่รักษาแผ่นดินไทย ที่เป็นนามธรรมหรือเป็นสัญลักษณ์แทนความคิดความรู้สึกในเชิงนามธรรมของรัชกาลที่ 4 ที่มีความ

เชื่อว่ามิพระสยามเทวาธิราชเทวดาใหญ่รักษาแผ่นดินไทยอยู่ และได้ถูกทำให้เป็นรูปธรรมในลักษณะเทวรูปที่มีลักษณะตามขนบนิยมของไทยหรือมีลักษณะของความเป็นไทยแท้ ๆ คือ มีลักษณะอย่างเจ้าไทย ทรงเครื่องราชาภรณ์หรือทรงฉลองพระองค์อย่างเครื่องทรงเทพารักษ์ มีพระมหามงกุฎเป็นศิราภรณ์และทรงพระแสงขรรค์คล้ายเจว็ด หรือพระภูมิเจ้าที่ที่ประดิษฐานอยู่ตามศาลพระภูมิหรือศาลเจ้าโดยทั่วไป ซึ่งมักทำเป็นรูปเทวดาถือพระขรรค์แกะสลักบนแผ่นไม้ที่เป็นสัญลักษณ์แทนเทพารักษ์ผู้พิทักษ์รักษาอาณาเขตแห่งใดแห่งหนึ่งให้อยู่เย็นเป็นสุข ดังนั้นพระสยามเทวาธิราชก็คือเจว็ดหรือพระภูมิเจ้าที่ซึ่งเป็นเทพารักษ์รักษาอาณาเขตแห่งใดแห่งหนึ่งนั่นเอง แต่มีลักษณะเป็น “พระภูมิคุ้มบ้านคุ้มเมือง” หรือเทพารักษ์ผู้รักษาอาณาเขตประเทศไทยให้สงบร่มเย็นเป็นสุข เทวรูปสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชจึงเป็นสัญลักษณ์หรือเป็นเครื่องสะท้อนของความคิดความเชื่อที่ว่าประเทศชาติอยู่รอดปลอดภัยมาได้จนทุกวันนี้ก็เพราะมีพระสยามเทวาธิราชเทวดาใหญ่รักษาแผ่นดินไทยคอยคุ้มครองอยู่ ดังนั้นในฐานะเทวดาใหญ่รักษาแผ่นดินไทยหรือเทพารักษ์ผู้พิทักษ์รักษาประเทศชาติ และประชาชนไทยให้รอดพ้นจากภัยอันตรายทั้งหลายทั้งปวงจึงเป็นจุดหมายปลายทางหรือระเบียบที่ยิ่งใหญ่ของความเชื่อในพระสยามเทวาธิราชเทวดาใหญ่รักษาแผ่นดินไทย

4.3. ลักษณะสำคัญของสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราช

ตามคุณสมบัติทั้งสามประการของลักษณะเด่นของสัญลักษณ์ทางศาสนาของ Geertz สัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชก็มีลักษณะเด่น 3 ประการคือ

1. สัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชก็เกิดมาจากการนำเอาเหตุผลกับอารมณ์ความเชื่อถือศรัทธามานวมกเข้าด้วยกัน หรือทำให้เป็นเรื่องเดียวกันกล่าวคือเป็นการนำเอาเรื่องอิสรภาพและความอยู่รอดของประเทศชาติ และสังคมไทยมานวมกเข้ากับความเชื่อในเรื่องพระสยามเทวาธิราชเทวดาใหญ่รักษาแผ่นดินไทย กล่าวคือสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชเกิดมาจากความคิดความเชื่อของรัชกาลที่ 4 ที่ว่า การที่เมืองไทยรอดพ้นจากการสูญเสียดินแดนและอิสรภาพมาได้เพราะมีพระสยามเทวาธิราชคอยปกป้องรักษาอยู่ พระสยามเทวาธิราชจึงเป็นเทพผู้พิทักษ์ประจำเมืองไทย ความเชื่อเกี่ยวกับเทพผู้พิทักษ์นี้ พระองค์ทรงมีความเชื่ออยู่ก่อนหน้าแล้วก่อนที่จะสร้างเทวรูปสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราช ดังจะเห็นได้จากพระราชหัตถเลขาของพระองค์ที่ผู้เขียนยกมาบางส่วนในบทที่ 2 ภายหลังจากต่อมาความเชื่อเกี่ยวกับพระสยามเทวาธิราชได้รับการเสริมแรงให้หนักแน่นขึ้นโดยบทความของหม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ที่ยกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ชาติไทยอย่างย่อ ๆ ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีเป็นต้นมา ในเรื่องการสูญเสียดินแดนให้กับพม่าจน

สามารถกอบกู้อิสรภาพให้กลับคืนมาได้ รวมถึงอิทธิพลของมหาอำนาจตะวันตกและลัทธิจักรวรรดินิยมในสมัยรัชกาลที่ 4 แต่ไทยก็รอดพ้นมาได้ด้วยอำนาจและพระบารมีของพระสยามเทวาธิราช เทวดาใหญ่รักษาแผ่นดินไทย (ม.จ. พูนพิศมัย ดิศกุล, 2515: 1-4; 2520: 1-5) ต่อมาบทความนี้ก็ถูกใช้อ้างอิงถึงมากที่สุดเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของพระสยามเทวาธิราช และกลายเป็นวาทกรรมหลักแห่งประวัติความเป็นมาของพระสยามเทวาธิราชไปโดยปริยาย ระบบความคิดความเชื่อเกี่ยวกับพระสยามเทวาธิราชเทวดาใหญ่รักษาแผ่นดินไทยถูกตอกย้ำครั้งแล้วครั้งเล่าผ่านเทวรูปสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อก่อให้เกิดความเชื่อถือศรัทธาในพระสยามเทวาธิราชไม่ว่าจะเป็นพิธีสังเวทประจำวัน ณ พระที่นั่งพระธรรมในสมัยรัชกาลที่ 4 และ พระที่นั่งไพศาลทักษิณตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน แต่ปัจจุบันจากสังเวททุกวันคงเหลือเพียงวันอังคารและวันเสาร์สัปดาห์ละ 2 วันเท่านั้น พระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราชในวันตรุษจีนและวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 ซึ่งเป็นวันขึ้นปีใหม่ไทยทางจันทรคติแบบโบราณในสมัยรัชกาลที่ 4 นั้น ในปัจจุบันคงเหลือเพียงเฉพาะวันขึ้นปีใหม่ไทยในวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 เท่านั้น ส่วนพระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราชในวโรกาสพิเศษต่าง ๆ นั้น แล้วแต่พระบรมราชวินิจฉัยของบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงมีพระบรมราชานุญาตให้จัดขึ้นในการใด เช่น พระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราชในทำนองพระราชพิธีสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปี และการฉลองวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นต้น นอกจากนี้ก็มีการออกพระนามพระสยามเทวาธิราชในราชพิธีและรัฐพิธีต่าง ๆ ซึ่งมีการถ่ายทอดผ่านสื่อมวลชน การเขียนหนังสือตำรา บทความในวารสารต่าง ๆ ข้อเขียนในหนังสือพิมพ์และอีกหลากหลายรูปแบบอันเกี่ยวเนื่องกับพระสยามเทวาธิราช สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นถึงหรือตอกย้ำในความเชื่อถือศรัทธาในพระสยามเทวาธิราชเทวดาใหญ่รักษาแผ่นดินไทยทั้งสิ้น ความเชื่อถือศรัทธานี้ส่งผลให้สังคมไทยเชื่อในอำนาจบารมีของพระสยามเทวาธิราชในฐานะเทวดาใหญ่รักษาแผ่นดินไทยที่จะปกป้องคุ้มครองให้ประเทศชาติ และประชาชนไทยรอดพ้นจากภัยอันตรายทั้งหลายทั้งปวง เช่นที่คนส่วนใหญ่ในสังคมไทยขณะนี้มีความเชื่อว่าวิกฤติเศรษฐกิจที่ประเทศไทยกำลังเผชิญอยู่ในขณะนี้จะผ่านพ้นไปได้โดยเร็ว ด้วยอำนาจและพระบารมีของพระสยามเทวาธิราชเทวดาใหญ่รักษาแผ่นดินไทย (คามहुโณ, 2541: 77) ในระดับปัจเจกบุคคลเกิดปรากฏการณ์สังคมอย่างหนึ่งขึ้น จากการสอบถามร้านค้าให้เช่าพระแถบท่าพระจันทร์ซึ่งเป็นแหล่งให้เช่าพระแหล่งใหญ่ พบว่าในปัจจุบันผู้คนนิยมมาเช่าเหรียญหรือเทวรูปพระสยามเทวาธิราชไปบูชากันมากจนขาดตลาดทำให้หายาก และมีราคาแพงมากน้อยว่าให้พระสยามเทวาธิราชช่วยคุ้มครองให้บุคคลผู้นั้นแคล้วคลาดจากภัยอันตรายทั้งหลายทั้งปวง (จันทร์รุ่ง หอจรัสกุล, ร้านน้อยท่าพระจันทร์ สัมภาษณ์ 6 มีนาคม 2545) นอกจากนี้หลายคนหลายฝ่ายได้หันมาร่วมมือร่วมใจกันเพื่อช่วยกันกอบกู้แก้ไขวิกฤติเศรษฐกิจของชาติโดยมีความเชื่อที่ว่าถ้าร่วมมือร่วมใจร่วม

พลังกันยอมเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ความดีจากการเสียสละของทุก ๆ คนจะหล่อหลอมกลายเป็นพระสยามเทวาริราชที่จะทรงแสดงกฤษฎาภินิหารช่วยปกป้องคุ้มครองประเทศไทยให้ผ่านพ้นจากสภาวะวิกฤติเศรษฐกิจในครั้งนี้ไปได้โดยเร็ว (คามหุโณ, อ้างแล้ว : 77) แต่อย่างไรก็ตามความเชื่อในพระสยามเทวาริราชเทวดาใหญ่รักษาแผ่นดินไทยก็ถูกแปลความให้มีความหมายที่แตกต่างหลากหลายกันไปตามความเข้าใจ และประสบการณ์การรับรู้ของแต่ละคน (reinterpretation) ไม่ใช่ความเชื่อที่เลื่อนลอยปราศจากรากฐานของชีวิตจริง ไม่ว่าจะเป็นพระสยามเทวาริราชคือเทวดาใหญ่รักษาแผ่นดินไทย พระสยามเทวาริราชคือเทพดาประจำแผ่นดินสยาม พระสยามเทวาริราชคือเทพารักษ์ประจำรัฐสยาม พระสยามเทวาริราชคือวัฒนธรรมการนับถือผีของสังคมไทยดั้งเดิม พระสยามเทวาริราชคือสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า พระสยามเทวาริราชคือผีมหัศจรรย์หลักเมือง พระสยามเทวาริราชคือพระภูมิคุ้มบ้านคุ้มเมือง พระสยามเทวาริราชคือพระธรรมเทวาริราชหรือทศพิธราชธรรม พระสยามเทวาริราชคือพระฉัตรชัยไทวาทหรือเทวดารักษาเศวตฉัตร พระสยามเทวาริราชคือผีเชื้อหรือผีบรรพบุรุษ พระสยามเทวาริราชคือพระชะงูผีหรือผีประจำเมืองสุโขทัย พระสยามเทวาริราชคือเทวดารักษาราชอาณาจักร พระสยามเทวาริราชคือพระพฤหัสบดีซึ่งเป็นเทพแห่งความรู้และเป็นเทพประจำเมืองไทย พระสยามเทวาริราชคือดาวพฤหัสบดีซึ่งเป็นดาวประจำเมืองไทย เป็นต้น ดังนั้นสัญลักษณ์พระสยามเทวาริราชด้านหนึ่งจึงเป็นการให้บรรยากาศทางอารมณ์และความรู้สึก คือการสร้างความรู้สึกให้กับคนไทย และสังคมไทยว่าได้รับความปลอดภัยและอยู่เย็นเป็นสุขจากการปกป้องรักษาของพระสยามเทวาริราชเทวดาใหญ่รักษาแผ่นดินไทยและในอีกด้านหนึ่งเป็นการให้คำอธิบายโลกทัศน์ หรือให้เหตุผลในการมองโลกชุดหนึ่งว่าเมื่อเกิดความผิดปกติขึ้นในสังคมไทยอันเนื่องมาจากปัญหาใด ๆ หรือปัญหาใหญ่ปัญหาใดปัญหาหนึ่งเช่นวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจในปัจจุบัน เป็นต้น และปัญหานั้นก่อให้เกิดผลกระทบต่อคนไทยส่วนใหญ่เป็นวงกว้างไปทั่วทั้งสังคมหรือสิ้นคลอนต่อเสถียรภาพ ความมั่นคงและความอยู่รอดของประเทศชาติและสังคมไทย ปัญหาทั้งหลายเหล่านั้นจะปลาสนาการไปโดยเร็วจากประเทศไทยและสังคมไทย ด้วยอำนาจและพระบารมีของพระสยามเทวาริราชเทวดาใหญ่รักษาแผ่นดินไทย ทั้งสองส่วนนี้จึงเสริมซึ่งกันและกัน กล่าวคือสัญลักษณ์พระสยามเทวาริราชให้ทั้งความรู้สึกที่เป็นที่พึ่งที่ปลอดภัยมั่นคงและสร้างความมั่นใจว่าประเทศไทยจะได้รับการดูแลและปกป้องคุ้มครองจากพระสยามเทวาริราช เทวดาใหญ่รักษาแผ่นดินไทย ยังผลให้สัญลักษณ์พระสยามเทวาริราชเป็นสิ่งที่สามารถสร้างความเคารพเชื่อถือศรัทธาแก่ประชาชนไทยทั่วไปในสังคมได้

2. สัญลักษณ์พระสยามเทวาริราชมีแบบแผนของการเกิดและการดำรงอยู่ในสังคม กล่าวคือสัญลักษณ์พระสยามเทวาริราชถูกสร้างขึ้นมาในสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งเป็นช่วงที่ประเทศไทยกำลัง

ประสบกับปัญหาการคุกคามจากอิทธิพลของมหาอำนาจตะวันตก และเงื้อมมือของลัทธิล่าอาณานิคมซึ่งสั่นคลอนต่อเสถียรภาพและความมั่นคงแห่งราชบัลลังก์ของรัชกาลที่ 4 และความอยู่รอดของประเทศชาติและสังคมไทยเป็นอย่างยิ่งจนทำให้รัชกาลที่ 4 ในนามของประเทศไทยต้องยอมทำสนธิสัญญา Bowring ตามแรงบีบของมหาอำนาจตะวันตกในขณะนั้นอย่างอังกฤษและทำสนธิสัญญาในลักษณะเช่นเดียวกันกับประเทศอื่น ๆ ตามมาอีกหลายฉบับ ผลของสนธิสัญญา Bowring ทำให้ไทยต้องตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบอย่างมากที่สำคัญที่สุดคือการเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต (Extraterritorial Right) โดยไทยต้องยอมให้คนอังกฤษเข้ามาพำนักอยู่ในกรุงเทพมหานครและให้กงสุลอังกฤษเป็นผู้พิจารณาคดีต่าง ๆ ที่คนในบังคับอังกฤษตกเป็นจำเลย ทำให้ประเทศไทยตกอยู่ในสภาพเหมือนกึ่งเมืองขึ้น (Semi-Colonial) แต่อย่างไรก็ดีผลของสนธิสัญญา Bowring ฉบับนี้ก็ทำให้ประเทศไทยรอดพ้นจากการตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศอังกฤษ และรักษาอิสรภาพมาได้จนปัจจุบัน ภายหลังจากเหตุการณ์ทุกอย่างเรียบร้อยผ่านพ้นไปได้ด้วยดีแล้วรัชกาลที่ 4 ทรงมีความเชื่อว่าการที่เมืองไทยเรามีเหตุการณ์ที่เกือบจะต้องเสียอิสรภาพมาหลายต่อหลายครั้งแล้ว แต่เผชิญให้มีเหตุรอดพ้นได้เสมอมา เสมือนจะมีเทพดาองค์ใดองค์หนึ่งที่คอยพิทักษ์รักษาเมืองไทยอยู่ จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์เจ้าประดิษฐวรการขณะรับราชการเป็นนายช่างเอก กรมช่างสิบหมู่ ทรงปั้นหล่อขึ้นด้วยทองคำแท่งทั้งพระองค์ มีลักษณะประทับยืนทรงเครื่องต้น พระหัตถ์ทรงกุมพระขรรค์ พระหัตถ์ซ้ายยกขึ้นจีบ พระครุฑนึ่งเสมอพระอุระแสดงความหมายประทานพร แล้วทรงถวายพระนามว่าพระสยามเทวาธิราช เพื่อให้เป็นเทพารักษ์ผู้พิทักษ์ประจำเมืองไทย ดังนั้นสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชจึงเป็นเทพารักษ์ผู้ปกป้องรักษา “อิสรภาพและความอยู่รอด” ของประเทศชาติและสังคมไทย (กินความถึงคำที่สื่อความหมายคล้าย ๆ กันด้วยไม่ว่าจะเป็นเอกราช ความเป็นไท ความมั่นคง เสถียรภาพและเสรีภาพ) ในขณะเดียวกันพระสยามเทวาธิราชเองก็คือความมีอิสรภาพและความอยู่รอดของประเทศนั่นเอง สัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชจึงเป็นทั้งสาเหตุและผลในเวลาเดียวกัน กล่าวคือ พระสยามเทวาธิราชเป็นทั้งสัญลักษณ์อันหมายถึงเทพารักษ์ประจำเมืองไทย (ผู้พิทักษ์รักษาอิสรภาพและความอยู่รอดของประเทศชาติและสังคมไทย) และเป็นสัญลักษณ์อันหมายถึงอิสรภาพ และความอยู่รอดของประเทศชาติและสังคมไทย (ที่พระสยามเทวาธิราชทรงพิทักษ์รักษาอยู่) ในเวลาเดียวกันด้วย เมื่อพระสยามเทวาธิราชถูกสร้างขึ้นมาเพื่อให้เป็นสัญลักษณ์ของเทพารักษ์ประจำเมืองไทยผู้ปกป้องรักษาอิสรภาพ และความอยู่รอดของประเทศชาติและสังคมไทย ดังนั้นปฏิสัมพันธ์ระหว่างสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชกับสังคมไทยจึงเป็นทั้งการดึงหรือหยิบยกเอาเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับอิสรภาพ และความอยู่รอดของสังคมไทยหรือเป็นเรื่องที่สั่นคลอนต่อเสถียรภาพ ความมั่นคงและความอยู่รอดของประเทศชาติมาใช้สื่อสารความหมายที่ซ่อนอยู่ภายใต้สัญลักษณ์นั้น เช่นเมื่อแรกสร้างพระสยามเทวาธิราชในสมัยรัชกาลที่ 4 นั้นพระองค์

ก็ทรงอ้างถึงพิษภัยของมหาอำนาจตะวันตกและอิทธิพลของลัทธิล่าอาณานิคมที่มากดขี่ประเทศไทยจนเกือบจะต้องสูญเสียอิสรภาพ แต่ในที่สุดก็รอดพ้นมาได้ด้วยอำนาจและพระบารมีของพระสยามเทวาธิราชเทวดาใหญ่รักษาแผ่นดินไทย และเมื่อปี พ.ศ. 2525 อันเป็นปีมหามงคลสมัยที่กรุงรัตนโกสินทร์เจริญมั่นคงมาครบ 200 ปี อันแสดงถึงความมั่นคงของบ้านเมืองที่ได้ผ่านพ้นภัยพิบัติต่าง ๆ มาโดยสวัสดิ์มีความร่มเย็นเป็นสุขสืบมาด้วยพระบารมีแห่งรัชกาลที่ 1 ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีผู้สถาปนากรุงรัตนโกสินทร์และด้วยพระปรีชาญาณของสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าผู้สืบราชสันตติวงศ์ต่อมาโดยลำดับ เมื่อกรุงรัตนโกสินทร์เจริญมาครบ 200 ปี อันเป็นวาระอันประเสริฐที่ชาติไทยมีความรุ่งเรืองและสงบสุขมายาวนานเช่นนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดการพระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราชในท้ายการพระราชพิธีสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ และฉลองวัดพระศรีรัตนศาสดารามขึ้นในวันที่ 7 เมษายน พ.ศ.2525 เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันเรื่องราวเกี่ยวกับอิสรภาพ และความเป็นอยู่รอดของประเทศชาติและสังคมไทยเช่นนี้ก็จะถูกสร้างขึ้นมาสัมพันธ์กับสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชอีกครั้งแล้วครั้งเล่าตอบโต้กันไปมาอยู่ตลอดเวลา เช่น วิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในประเทศไทยปัจจุบัน ได้ส่งผลกระทบต่อสังคมไทยเป็นอย่างมากเช่นเกิดการล้มละลายทางธุรกิจ บุคคลจำนวนมากตกงาน และว่างงาน ขาดความต้องการสินค้าและบริการจนทำให้เกิดสภาวะเศรษฐกิจถดถอยในที่สุด จนรัฐบาลต้องตัดสินกู้เงินจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศหรือไอเอ็มเอฟเพื่อมาช่วยพยุงเศรษฐกิจของประเทศ ประเทศไทยในขณะนี้จึงตกอยู่ในสภาพเหมือนเมืองขึ้นทางเศรษฐกิจของชาติตะวันตก จึงได้เกิดการรณรงค์ให้ทุกฝ่ายหันมาร่วมมือร่วมใจร่วมพลังกันเพื่อปกป้องเศรษฐกิจชาติ พลังความสามัคคีหรือความดีจากการร่วมมือร่วมใจร่วมพลังกันเสียสละของทุกคนจะหลอหลอมกลายเป็นพระสยามเทวาธิราช ที่จะช่วยปกป้องคุ้มครองเมืองไทยให้รอดพ้นจากการตกเป็นเมืองขึ้นทางเศรษฐกิจของชาติตะวันตกไปได้โดยเร็ว ดังนั้นสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชจึงมิใช่สิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาครั้งเดียวแล้วใช้ได้แล้วไป แต่เป็นสิ่งที่เคลื่อนไหวตอบโต้กับความเป็นไปภายในสังคมอยู่ตลอดเวลา

3. สัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชมีแบบแผนพิธีกรรมที่ทำให้เกิดการยอมรับ เห็นคล้ายตามและเกิดความศรัทธาคือพิธีสังเวยประจำวัน พระราชพิธีบวงสรวงประจำปีในวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 ซึ่งถือกันว่าเป็นวันขึ้นปีใหม่ไทยทางจันทรคติแบบโบราณและในวโรกาสพิเศษอื่น ๆ เช่น สมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี เป็นต้น สำหรับพิธีสังเวยประจำวันกระทำกันมาตั้งแต่เมื่อแรกสร้างพระสยามเทวาธิราชในสมัยรัชกาลที่ 4 แต่ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 เกิดเศรษฐกิจตกต่ำไปทั่วโลกส่งผลให้ราชสำนักถูกตัดทอนงบประมาณรายจ่ายลง ทำให้การถวายเครื่องสังเวยที่เคยถวายเป็นประจำทุกวันนั้นคงถวายเฉพาะวันอังคารและวันเสาร์เท่านั้น ในเวลาก่อนเพลโดยคุณพนักงาน

ฝ่ายพระราชฐานชั้นในเป็นผู้เชิญตั้งสังเวชนียสถาน ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ในพระบรมมหาราชวัง เครื่องสังเวชนียสถานจัดเป็นเครื่องสังเวชนียสถานอย่างน้อยหรือแบบเครื่องเช่น ซึ่งประกอบไปด้วยข้าวสุกหนึ่งถ้วย เสิร์ช หมูหนึ่งหนึ่งชิ้นใหญ่พร้อมด้วยน้ำพริกเผา ปลาหนึ่งหนึ่งชิ้นใหญ่พร้อมด้วยน้ำจิ้ม ขนมต้มแดงและขนมต้มขาว กล้วยน้ำ มะพร้าวอ่อนหนึ่งผล ผลไม้ตามฤดูกาลอีกสองอย่างและน้ำสะอาดหนึ่งถ้วย เหตุที่เลือกถวายเฉพาะวันอังคารและวันเสาร์นั้นในทางโหราศาสตร์ถือว่าวันอังคารและวันเสาร์เป็นวันแรง เข้มแข็ง มีอำนาจและสำแดงอิทธิฤทธิ์ได้เต็มที่ ส่วนพระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราชประจำปีซึ่งเป็นพิธีใหญ่นั้น ตามประเพณีนิยมกำหนดในวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 ซึ่งถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ไทยทางจันทรคติแบบโบราณดังที่เคยปฏิบัติสืบกันมาแต่ครั้งรัชกาลที่ 4 จนถึงปัจจุบัน ในวันพระราชพิธีดังกล่าวเจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังจะอัญเชิญเทวรูปพระสยามเทวาธิราช เทวรูปพระสุรัสวดี พระอิศวร พระอุมา พระนารายณ์ทรงครุฑ จากพระวิมาน ลงมาประดิษฐานที่โต๊ะสังเวชนียสถานหน้าพระวิมานและเชิญเทวรูปพระอิศวรองค์ใหญ่ เจ็ดมุกกรูปพระภูมิเจ้าที่ กับเจ็ดมุกกรูปเจ้ากรุงพาลีจากหอแก้ว ซึ่งถือว่าเป็นศาลพระภูมิเจ้าที่ประจำพระบรมมหาราชวังไปประดิษฐานพร้อมกันเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหรือผู้แทนพระองค์เสด็จมายังพระที่นั่งไพศาลทักษิณ ทรงจุดธูปเทียน ถวายสักการะพระสยามเทวาธิราช แล้วทรงจุดธูปหางปักเครื่องบวงสรวงสังเวชนียสถานซึ่งประกอบด้วยหัวหมู เป็ด ไก่ เมี่ยงส้ม ทองหยิบ ฝอยทอง ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว กล้วยน้ำ มะพร้าว ส้ม ผลทับทิม เทียนเงินและเทียนทอง เสร็จแล้วก็เสด็จไปทรงจุดธูปเทียนบูชาเทวดาและปักธูปที่เครื่องสังเวชนียสถานหน้าพระสุราลักษณ์พินิจ บุษบาเทวดากลางหาวต่อจากนั้นก็เสด็จกลับมายังพระที่นั่งไพศาลทักษิณ ณ ที่นั้นนาฏศิลป์กรมศิลปากรก็จะรำถวายมือแล้วแสดงละครไปจนจบ ทรงพระราชทานรางวัลแก่ผู้แสดง แล้วเสด็จกลับ นอกจากนี้ในวโรกาสพิเศษ เช่นในคราวสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปี เมื่อวันที่ 4-11 เมษายน พ.ศ.2525 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระสยามเทวาธิราชจากพระวิมานของสามมุขในพระที่นั่งไพศาลทักษิณออกประดิษฐาน ณ บุษบกมุขเด็จพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราชในท่ายการพระราชพิธีสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ในวันที่ 7 เมษายน พ.ศ.2525 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมราชินีนาถเสด็จออก ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงจุดธูปเทียนถวายสักการะเทพยดารักษานพปฎลมหาเศวตฉัตร ที่พระแท่นราชบัลลังก์ แล้วเสด็จออกมุขเด็จพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาททรงจุดธูปเทียนถวายสักการะพระสยามเทวาธิราช แล้วเสด็จลง ณ พระลานหน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงจุดธูปเทียนถวายเครื่องบวงสรวงพระสยามเทวาธิราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ นายภาวาส บุญนาค รองราชเลขาธิการอ่านคำบูชาบวงสรวงพระสยามเทวาธิราชจบแล้ว นาฏศิลป์รำถวายพุ่มดอกไม้เงินดอกไม้ทองแด่พระสยามเทวาธิราช แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับ ส่วนในจังหวัดต่าง ๆ ทาง

ราชการก็ได้จัดให้มีพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราชขึ้นทุกจังหวัดในประเทศไทยด้วย และในการนี้ ทรงโปรดให้ประชาชนไทยได้มีโอกาสเข้าชมพระบารมี และสักการบูชาพระสยามเทวาธิราชเป็นครั้งแรกในรอบร้อยปี ปรากฏว่ามีผู้เข้าชมพระบารมีอย่างเนืองแน่นทุกวันเพราะเป็นครั้งแรกที่ได้มีโอกาสเข้าเฝ้าอย่างใกล้ชิดเช่นนี้ จากที่กล่าวถึงพระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราชมาทั้งหมด เป็นที่น่าสังเกตว่าพระราชพิธีเหล่านี้มีลักษณะเด่น คือ สร้างความเชื่อถือศรัทธาในพระสยามเทวาธิราชจากความศักดิ์สิทธิ์เป็นหลักไม่ว่าจะเป็นความศักดิ์สิทธิ์แห่งเทวรูปสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชที่ไม่เคยอนุญาตให้ผู้ใดได้เข้าไปชมพระบารมีอย่างใกล้ชิด เพราะประดิษฐานอยู่ในพระที่นั่งไพศาลทักษิณที่ตั้งอยู่ในเขตพระราชฐานชั้นใน นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชานุญาตให้ประชาชนชาวไทยได้ชื่นชมพระบารมีอย่างใกล้ชิด ในคราวสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปีนั้นเท่านั้น ความศักดิ์สิทธิ์แห่งพระราชวังหลวงอันเป็นฉากหลังของพระราชพิธีซึ่งถือว่าเป็นที่รโหฐานเคยเป็นที่ประทับของสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า เคยเป็นศูนย์กลางทางการเมืองการปกครองของประเทศและเปรียบเสมือนเขาพระสุเมรุ ซึ่งเป็นศูนย์กลางแห่งจักรวาล⁴ตามความเชื่อจักรวาลวิทยาแบบไตรภูมิทางพุทธศาสนา⁵ โดยเฉพาะพระที่นั่งไพศาลทักษิณซึ่งใช้เป็นพระราชมณฑลพิธีที่สำคัญ ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ ความศักดิ์สิทธิ์แห่งพระราชพิธีบวงสรวงที่ไม่อนุญาตให้ผู้ที่ไม่มียกิจเกี่ยวข้องเข้าไปบริเวณพิธีซึ่งจัดขึ้นที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ และสุดท้ายความศักดิ์สิทธิ์แห่งประธานในพิธีคือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในฐานะสัญลักษณ์ของชาติประมุขแห่งแผ่นดินผู้เป็นศูนย์กลางความจงรักภักดีและความศรัทธาของประชาชนและทรงถือเป็นพระราชกรณียกิจที่จะต้องเสด็จพระราชดำเนินมาทรงปฏิบัติในการพระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราชนี้ ดังนั้นจะเห็นได้ว่ากระบวนการปฏิบัติต่าง ๆ ของพระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราชล้วนส่งเสริมความศักดิ์สิทธิ์และความถูกต้องชอบธรรมแห่งความเชื่อในพระสยามเทวาธิราชเทวดาใหญ่รักษาแผ่นดินไทยทั้งสิ้น

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่าสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราชมีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับสถาบันพระมหากษัตริย์ ความเป็นปึกแผ่นและความอยู่รอดของประเทศชาติและสังคมไทย ส่วนพระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราช ช่วยส่งเสริมให้ความคิดความเชื่อเรื่องพระสยามเทวาธิราชดำรงอยู่อย่างสืบเนื่อง ยาวนานและมั่นคง

เชิงอรรถเสริมความบทที่ 4

¹ คำว่า ภูมิ แปลว่าแผ่นดิน พระภูมิจึงแปลว่า ผู้รักษาแผ่นดินหรือผู้เป็นใหญ่บนแผ่นดิน (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2539 : 87) หรือเป็นเทพารักษ์ผู้มีหน้าที่ดูแลรักษาพื้นที่และสถานที่ (ส. พลายน้อย, 2539:72) ซึ่งเทพารักษ์คือเทวดาผู้ดูแลรักษาสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่ง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2539) หรือเทวดาที่บุญพามาอยู่ประจำที่รักษาอาณาเขตแนวใดแห่งหนึ่งให้อยู่เย็นเป็นสุข (กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2505) บ้างก็ว่าพระภูมิก็คือเจว็ดหรือรูปเทพารักษ์ประจำศาลนั่นเอง มีขอวาถือพระขรรค์มือซ้ายถือสมุด แต่ในปัจจุบันมือซ้ายเปลี่ยนไปถือถุงเงินแทนนัยว่าคอยประทานให้แก่ผู้ที่เป็นเจ้าของที่ (ความรู้คือประทีป, 2518:17) แต่ฐาปวิศ คงสุข (2541:157) ได้แยกเป็น 2 คำและให้ความหมายว่า “พระภูมิ” คือ ผู้เป็นเจ้าของแผ่นดิน หรือเทวดาประจำพื้นที่หรืออาคารสถานที่แห่งนั้น ส่วน “พระภูมิเจ้าที่” คือเทวดาผู้ทำหน้าที่รักษาอาณาเขตที่ดินที่เจ้าของที่ดินอัญเชิญมาสิงสถิตบนศาลที่เตรียมไว้ อภาภิรัตน์ วัลลิโกดม (2536) ได้สรุปว่า พระภูมิเป็นเทพที่ผสมผสานระหว่างฮินดูกับพุทธ พระภูมิเจ้าที่จึงเป็นเรื่องของการยืมเทพจากสวรรค์มาช่วยคนบนพื้นโลก (ในระดับพื้นบ้าน) และเพื่อให้เกิดการเชื่อถือยอมรับได้จำเป็นต้องอิงเรื่องราวเทพในศาสนาฮินดูมาสนับสนุน

เจว็ด หรือเตว็ด หรือตระเหว็ด หรือแผ่นรูปของพระภูมิเจ้าที่ นับเป็นส่วนประกอบสำคัญที่สุดของศาลพระภูมิ ตามพจนานุกรมว่ารูปเทพารักษ์ที่ประดิษฐานไว้ในศาลพระภูมิหรือศาลเจ้ามักทำเป็นรูปเทวดาถือพระขรรค์หรือผู้ที่ได้รับการยกย่องให้เป็นใหญ่แต่ไร้อำนาจ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2539: 238) แต่ตามที่ชาวบ้านเข้าใจเจว็ดหมายถึงสิ่งอันที่มีความศักดิ์สิทธิ์ที่ประดิษฐานไว้ในศาลพระภูมิ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2539 : 104) ตัวเจว็ดแกะสลักจากไม้หรือปั้นด้วยดินคล้ายใบเสมาเป็นรูปจำหลักคล้ายเทวดาหรือเทพดาซึ่งสมมติแทนเทพารักษ์ (อุทุมพร สุนทรเวช, 2514:120; สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2539: 104) หรือสมมติว่าเป็นตัวแทนของพระภูมิ (เจนภพ จบกระบวนวรรณ, 2527: 71) ลักษณะทั่วไปของเจว็ดหรือรูปปั้นพระภูมิในศาล คือ พระหัตถ์ขวาถือพระขรรค์ตั้งขึ้นสมมติให้เป็นอาวุธประจำพระวรกายในการปัดรังควานดูแลรักษาปกป้องเจ้าบ้าน (บ้างก็ว่าพระหัตถ์ขวาถือแล้) (สนิท สมักรการ, 2539 : 61) ส่วนพระหัตถ์ซ้ายถือหนังสือไทยหรือสมุดคำซึ่งเป็นตัวแทนแห่งปัญญาอันหมายความว่าให้เจ้าบ้านเจริญรุ่งเรืองด้วยภูมิปัญญา ขยายความถึงช่องทางการทำงานมาหากินให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต แต่มาในสมัยปัจจุบันเห็นว่าหน้าที่ของพระภูมิเพียงแต่คุ้มครองดูแลบ้านเรือนไม่พอ ควรจะช่วยเหลือหาทรัพย์ นำโชคลาภมาให้ด้วย เจว็ดหรือพระภูมิในสมัยใหม่มีมือซ้ายเลยเปลี่ยนมาถือถุงเงินแทนซึ่งคงคิดเพิ่มขึ้นภายหลังเมื่อความต้องการของมนุษย์มีมากขึ้น อันเป็นสิ่งสะท้อนถึงความมั่นคงในชีวิตของเจ้าของบ้าน นับได้ว่า เจว็ดหรือรูปปั้นของพระภูมิในศาลได้สะท้อนภาพของสังคมไทยในปัจจุบันได้อย่างแจ่มชัดว่า “ความรู้เป็นเรื่องรอง เงินทองเป็นเรื่องหลัก” (เจนภพ จบกระบวนวรรณ, อ้างแล้ว: 70-72; ส.พลายน้อย, 2539 (จ.136): 72; 2539 (จ.138): 80; สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2539:104)

ศาลพระภูมิเจ้าที่ คือศาลที่สร้างไว้เพื่อให้เป็นที่สิงสถิตของพระภูมิเจ้าที่ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นผู้ดูแลบ้านเรือน เคหสถาน อาคารสถานที่ต่าง ๆ รวมทั้งเรียกสวนไร่นาด้วย (ชัยวัฒน์ คำอินทร์, 2537: 55) ศาลพระภูมิจึงเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำบ้านเป็นที่อยู่ของเทพารักษ์ ผู้ที่คอยปกป้องรักษาคนในบ้านให้ได้รับความสงบสุข ช่วยให้ออกพ้นจากภัยพิบัติต่าง ๆ คอยกำจัดภูตผีปีศาจตนอื่นที่จะมารังควานเบียดเบียน ทั้งยังช่วยให้เจ้าของบ้านมีแต่ความเจริญรุ่งเรืองต่อไปในภายหน้าขึ้นเรื่อย ๆ และยังเชื่ออีกว่าถ้าเจ้าของบ้านทำถูกวิธีในการจัดถวายเครื่องสังเวยก็จะต้องดีเยี่ยมมีความเจริญ มีโชคลาภเกียรติยศชื่อเสียงมาสู่เจ้าของบ้าน (ฐาปวิศ คงสุข, 2541:153) เจ้าของบ้านจึงควรจะต้องปฏิบัติบูชาด้วย ดอกไม้ รูปเทียน ข้าวม้า (ปั้น) รวมทั้งข้าวน้ำตามโอกาสอันควร (สนิท สมักรการ, 2539: 61)

การตั้งศาลพระภูมิในประเทศไทยเป็นประเพณี สืบเนื่องมาจากประเพณีสร้างบ้านปลูกเรือน โดยได้รับอิทธิพลมาจากคติความเชื่อของพราหมณ์ว่าสถานที่ (สำคัญ) ต่าง ๆ จะมีเทพารักษ์ปกปักรักษาอยู่ เมื่อไปปลูกสร้างที่อยู่บนสถานที่นั้น ๆ จะต้องทำพิธีบอกกล่าวขออนุญาตต่อเทพารักษ์ที่ปกปักรักษาสถานที่นั้น ๆ เสียก่อน หลังจากนั้นจึงสร้างศาลเล็ก ๆ ขึ้นแล้วอัญเชิญเทพารักษ์ดังกล่าวมาประจำที่ศาลนั้น เพื่อกราบไหว้สักการบูชาให้ช่วยคุ้มครองรักษาสมาชิกทุกคนในบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข (นันทา วรเนติวงศ์และคณะ, 2539: 124) ในการตั้งศาลพระภูมิต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามตำรับว่าด้วยการนี้ ตามปกติจะมีผู้ชำนาญการในการตั้งศาลพระภูมิเป็นผู้มาจัดตั้งให้ ถ้าตั้งศาลพระภูมิไม่ถูกต้องตามตำรับพระภูมิอาจก่อความเดือดร้อนให้แก่เจ้าของบ้านได้และในวันครบรอบปีของการตั้งศาลพระภูมิ ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นวันสถาปนาหรือวันเกิดของศาลก็จะต้องมีการจัดทำบัตร์พลี (บัตร์พลี หมายถึง กระทงเครื่อง เช่น บัตร์แปลว่า ไบ หมายถึง ไบไม้ คือไบตอง เย็บเป็นกระทงใส่กุ่มพล่า ปลาฆ่า พลีแปลว่า เช่น เอากระทงเครื่องเช่นนี้วางลงในภาชนะอันทำด้วยหยวกกล้วย มีลักษณะใช้เหมือนถาด สำหรับ บัตร์พลีถวายพระภูมินิยมทำเป็นบัตร์สี่เหลี่ยม มีลักษณะคล้ายถาดสี่เหลี่ยม แต่ทำด้วยหยวกกล้วย นอกจากเครื่องเช่นแล้วในบัตร์พลียังมีหมากพลูและดอกไม้รูปเทียนด้วย (เสถียรโกเศศ, 2503:370-373) สังเวยประจำปีซึ่งเชื่อกันว่าจะทำให้เกิดความสุขสวัสดิ์พิพัฒนามงคลแก่ผู้ทำและผู้อยู่ในบริเวณนั้น (สนิท สมักรการ, อ้างแล้ว : 61) ดังนั้นการสร้างศาลพระภูมิจึงเป็นการอุทิศให้แก่ผู้ที่มาอยู่ก่อนหรือเจ้าของเดิมหรือ “พรีออกคูปเนนส์” (Preoccupants) เพื่อแสดงว่าผู้ที่มาอยู่ใหม่ยังนึกถึงและมิได้มาแย่งชิงและให้ผู้มาอยู่ใหม่ได้รับความร่มเย็นเป็นสุขซึ่งกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ตั้งข้อสังเกตว่า “...เป็นคติการอุทิศให้ผู้มาอยู่ก่อน หรือ Dedication of Preoccupants นั้นเป็นคติที่สูงเกินกว่าคำว่าผีมากอยู่ไม่น้อย...” ฝรั่งจึงเรียกศาลพระภูมิว่า เรือนผี หรือ Spirit House (กรมพระยาดำรงราชานุภาพอ้างใน ม.จ. พูนพิศมัย ดิศกุล , 2522: 50)

ศาลพระภูมิมักจะสร้างเป็นศาลเสาเดียวคงหมายถึงยอดเขาพระสุเมรุ (Mount Menu) อันเป็นที่ประทับของพระอินทร์เพราะตามคติความเชื่อแบบพุทธเชื่อว่าพระภูมิเจ้าที่เป็นผีระดับเทพจากสวรรค์ เนื่องจากได้พบภาพเขียนเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องไตรภูมิตามผนังโบสถ์ด้านหลังองค์ประธานในโบสถ์

ต่าง ๆ มักจะแสดงภาพพระพุทธรูปเจ้าเสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ภายหลังจากทรงเทศนาโปรดพุทธมารดาแล้ว โดยในภาพเขียนแสดงให้เห็นรูปเขาพระสุเมรุที่มีสวรรค์ชั้นดาวดึงส์อันเป็นที่ประทับของพระอินทร์อยู่ ณ ตอนบนของยอดเขา ต่ำลงมาจะเป็นวิมานของเทพในชั้นต่าง ๆ และวิมานเหล่านั้นตั้งอยู่บนเสาเดียวกันทั้งนั้น ซึ่งเสาเหล่านี้แทนความหมายของเขาแต่ละลูกที่รองรับวิมานเหล่านั้นนั่นเอง ศาลพระภูมิเสาเดียวจึงสะท้อนให้เห็นความเป็นเทพที่มาจากสวรรค์อย่างชัดเจน ในขณะที่ศาลหลายเสาสะท้อนให้เห็นว่าน่าจะเป็นที่สถิตของผีระดับต่าง ๆ ในขณะที่ศาล 4 เสาสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นบ้านเรือนของคนที่อยู่อาศัยบนพื้นพิภพ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2539: 84-94, 97-101)

โดยทั่วไปคนส่วนใหญ่จะคิดว่าความเชื่อเรื่องพระภูมิเจ้าที่ เป็นเรื่องของศาสนาพราหมณ์ฮินดู และไสยศาสตร์ ไม่ใช่เรื่องของพุทธศาสนา (อมรา พงศาพิชญ์, 2519: 18) แต่อาจารย์คึกฤทธิ์ ปราโมช (2539 (เล่ม1):10-11) ได้ตั้งข้อสังเกตว่าแท้จริงแล้วพระภูมิเจ้าที่ ไม่ใช่เรื่องในทางศาสนาพราหมณ์ฮินดู เพราะศาสนานี้ไม่มีพระภูมิเจ้าที่ หรือแม้แต่เทวดาอย่างใดที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับพระภูมิเจ้าที่ ศาสนาพุทธต่างหากที่ยอมรับว่ามีภูมิตเวดาแต่ไม่ได้นับถือบูชา คงเคารพบูชาแต่พระรัตนตรัยเพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ความเชื่อของจีนก็มีพระภูมิเจ้าที่หรือตี้ซั้งซึ่งเป็นเจ้าที่อยู่ติดกับที่ดิน และหากจะตั้งศาลตี้ซั้งก็จะสร้างให้ศาลติดกับพื้นดิน ไม่ได้ตั้งเสาสูงอย่างศาลพระภูมิไทย ส่วนเครื่องสังเวทพระภูมิที่เราใช้กันอยู่นี้ก็เป็นแบบจีนไหว้เจ้า คือประกอบด้วยหัวหมู เป็ดต้ม ไก่ต้ม ปลาแป๊ะชะ จะมีก็แต่บายศรี กล้วยหอมจันทร์ มะพร้าวอ่อน และขนมหวาน เช่น ขนมต้มแดง ขนมต้มขาวเป็นต้น เท่านั้น ที่เป็นของศาสนาพราหมณ์ฮินดู แต่ถ้าเป็นพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ฮินดูแท้แล้ว เครื่องสังเวทจะต้องมีแต่เครื่องกระยาบวชหรือมังสวิวัตินั้น จะมีของอื่นไม่ได้ ส่วนรูปแบบของศาลพระภูมินั้นเป็นของไทยมาตลอด เริ่มจากเป็นเรือนไม้แบบไทย จนกลายมาเป็นปราสาททรงจตุรมุขยอดปราสาท อย่างที่นิยมกันในปัจจุบัน จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่าความเชื่อพระภูมิเจ้าที่เป็นการผสมผสานจากหลาย ๆ วัฒนธรรมเข้าด้วยกัน แต่ต้นเหตุที่ทำให้เราเข้าใจว่าความเชื่อเรื่องพระภูมิเจ้าที่เป็นของศาสนาพราหมณ์ฮินดูเพราะศาสนาพุทธที่ยอมรับในภูมิตเวดานั้นไม่เอื้ออำนวยในเรื่องพิธีกรรมเช่นเรื่องการจัดศาลพระภูมิและการตั้งเครื่องสังเวทแก่เจ็ด ส่วนพิธีกรรมไหว้เจ้าของจีนก็ดูจะเอิกเกริกไม่เข้ากับคนไทย เหลือแต่พิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ฮินดูเท่านั้นที่น่าจะปรับตัวให้เข้ากับอุปนิสัยของคนไทยได้ดีที่สุด วัฒนธรรมของศาสนาพุทธและวัฒนธรรมของศาสนาพราหมณ์ฮินดูจึงแตกต่างกันตรงนี้ ศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่สอนอย่างเดียวแต่ขาดพิธีกรรม ส่วนศาสนาพราหมณ์ฮินดูนั้นหนักไปในทางพิธีกรรมมากกว่าคำสั่งสอน แต่วัฒนธรรมของทั้งสองศาสนานี้ก็ปรับตัวให้เข้ากับสังคมวัฒนธรรมไทยได้เพราะพุทธศาสนาให้สิ่งที่ศาสนาพราหมณ์ฮินดูยังอ่อนแออยู่แก่คนที่นับถือได้ และศาสนาพราหมณ์ฮินดูก็ให้สิ่งที่พุทธศาสนายังขาดอยู่ได้คือพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งสองศาสนานี้จึงเป็นสิ่ง เดิมเดิมซึ่งกันและกัน

² อาจารย์คึกฤทธิ์ ปราโมช (2539 (เล่ม 1):32) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ เป็นพิธีกรรมในทางศาสนาพุทธ ไม่ใช่พิธีกรรมในทางศาสนาพราหมณ์ฮินดู เพราะไม่ปรากฏในคัมภีร์พระเวทของพราหมณ์หรือคัมภีร์อุปนิษัตของฮินดู แต่กลับไปปรากฏในหนังสือมหาวงศ์ของทางพุทธศาสนา ท่านได้ยกตัวอย่างว่าในทางพุทธศาสนาเรียกษัตริย์ว่าเศวตฉัตรธำรง หรือผู้ทรงร่มขาว เพื่อให้เห็นแตกต่างกับพระสงฆ์ซึ่งเรียกว่ากาฬฉัตรธำรงหรือผู้ทรงร่มดำ เช่นพระเจ้าอโศกมหาราชผู้ทรงเป็นพุทธศาสนูปถัมภกนั้นก็ปรากฏว่าทรงเศวตฉัตรตามหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์ต่าง ๆ ทางพุทธศาสนา และเศวตฉัตรนั้นยังหมายถึง ความเป็นราชาธิปไตยแห่งประเทศไทยที่นับถือพุทธศาสนา โดยเฉพาะพุทธศาสนานิกายหินยานเท่านั้น เช่นประเทศไทย ลาว พม่า ลังกาและเขมร เป็นต้น.

³ ความเชื่อนี้อาจจะมาจากตำนาน (myth) ในวัฒนธรรมโบราณของจีนซึ่งกล่าวไว้ว่าราชวงศ์เซี่ยของจีนเกิดจากการเลื้อยพันกันระหว่างมังกรตัวผู้กับมังกรตัวเมีย ดังนั้นสัญลักษณ์ของจักรพรรดิจีนจึงเป็นรูปมังกร (ห้าเล็บ) ซึ่งหมายถึงการยอมรับว่าน้ำเป็นสิ่งที่ให้กำเนิดแก่ประเทศและราชวงศ์ผู้ก่อตั้งประเทศ (สุเมธ ชุมสาย, 2528: 25)

⁴ Shelly Errington (1983: 198-199) ได้ตั้งข้อสังเกตว่าอาณาจักรส่วนใหญ่บนดินแดนเอเชียอาคเนย์มักตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำมากกว่าอยู่ใกล้ภูเขา ตัวพระราชวังเองถูกกำหนดให้เป็นเขาพระสุเมรุ ซึ่งเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์และเป็นศูนย์กลางแห่งจักรวาล ดังนั้นพระราชวังจึงเป็นจุดที่สำคัญที่สุดและเป็นศูนย์กลางทางการเมืองการปกครองของอาณาจักร ตลอดจนอำนาจของอาณาจักรที่ปกแผ่ไปทั่วทั้งสี่ทิศ แม้แต่ชื่อสถานที่ที่ถูกกำหนดให้เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรก็คือชื่อของพระราชวังในขณะเดียวกันด้วยเช่น ภูเขาไฟกุงงากุง (Gunung Akung) ของเกาะบาหลี นอกจากตั้งอยู่กลางเกาะแล้วยังเป็นศูนย์กลางความศักดิ์สิทธิ์ของอาณาจักรบาหลีโบราณด้วย ดังนั้นการที่พระบรมมหาราชวังตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา จึงมีนัยเป็นเขาพระสุเมรุที่มีพญานาค หรือลำน้ำขดเป็นวงไหลวนหมุนตามเข็มนาฬิกาจากเขาพระสุเมรุกลายเป็นสายน้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักสายหนึ่งของประเทศ (แม่น้ำของแผ่นดิน) ที่หล่อเลี้ยงชีวิตของผู้คนในประเทศนี้เปรียบเสมือนกับภูเขาหิมาลัยที่เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำสายสำคัญ ๆ หลายสายของทวีปเอเชียที่ไหลวนจากภูเขาหิมาลัยลงมาหล่อเลี้ยงชีวิตบนโลก มนุษย์เบื้องล่าง พระเจ้าแผ่นดินจึงเป็นเสมือนเทพเจ้าแห่งภูเขาและจักรวาลซึ่งก็คือพระอินทร์ผู้ปราบพญานาคบนยอดเขาพระสุเมรุเพื่อให้พญานาคคายน้ำลงมาให้โลกมนุษย์ พระนารายณ์เป็นผู้บงการให้เทวดาและอสูรพันลำตัวพญานาคเข้ากับเขาพระสุเมรุแล้วจึงรัดเอาน้ำออกมาเพื่อหล่อเลี้ยงโลกมนุษย์ และคือองค์ไศเลนทร์หรือพระศิวะซึ่งมีสัญลักษณ์เป็นคิวงิ้งส์ ซึ่งมีความหมายเทียบได้กับเขาพระสุเมรุทั้งสองสิ่งมีน้ำไหลจากยอดบนลงมาสู่ที่รองรับข้างล่างในกรณีของคิวงิ้งส์มี

ฐานะที่รองรับเรียกว่าโยนิ ซึ่งหมายถึง อิตติลึงค์หรือเพศหญิงอันเป็นจุดกำเนิดแห่งชีวิตและสิ่งเดียวคู่กับศิวลึงค์ ทั้งเขาพระสุเมรุและศิวลึงค์จึงเป็นสัญลักษณ์ของการออกดอกออกผลของพืช สัตว์และมนุษย์ (สุเมธ ชุมสาย, 2528: 28, 31) นอกจากนี้ Shelly Errington ยังกล่าวอีกว่าลักษณะความสัมพันธ์ทางการเมืองและสังคมระหว่างศูนย์กลางความศักดิ์สิทธิ์ของอาณาจักร (ผู้ปกครอง) กับผู้ได้ปกครองก็มีลักษณะเป็นรูปกรวยสามเหลี่ยมเหมือนกัน กล่าวคือผู้ปกครองเป็นศูนย์กลางและอยู่บนยอดสุดของสามเหลี่ยม ความเป็นศูนย์กลางของผู้ปกครองแสดงออกผ่านจุดศุภสมภพและมีอิทธิพลเหนือ ดังนั้นในแง่นี้แม่น้ำเจ้าพระยาจึงเปรียบเสมือนพระราชอำนาจของพระเจ้าแผ่นดินที่ไหลลงมาจากพระบรมมหาราชวัง ซึ่งเป็นศูนย์กลางความศักดิ์สิทธิ์หรือเขาพระสุเมรุแล้ววกแฉะไปยังอาณาประชาราษฎร์ในประเทศไทยนั่นเอง

⁵จักรวาลวิทยาตามทฤษฎีโลกภูมิแบบพราหมณ์ฮินดูเชื่อว่าโลกประกอบด้วยทวีปต่าง ๆ มีชมพูทวีปเป็นศูนย์กลางมีสันฐานกลม มีมหาสมุทรล้อมรอบเป็นวงแหวนซ้อนกัน 6 วง ถัดไปเป็นเทือกเขา ตรงกลางโลกหรือชมพูทวีปคือเขาสุเมรุ ซึ่งดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์และดวงดาวต่าง ๆ โคจรอยู่ล้อมรอบ มีท้าวโลกบาลดูแลทั้ง 8 ทิศ ส่วนแบบพุทธศาสนาถือว่าเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของจักรวาลเช่นกัน มีทิวเขา 7 ชั้นล้อมรอบระหว่างทิวเขาจะมีทะเลรูปวงแหวนสลับกันอยู่ 7 แห่ง ในมหาสมุทรที่ล้อมทิวเขาสุดท้ายนั้นจะมีทวีปอยู่ 4 ทวีปคือ อุตตรทวีป อมรดิยาน นุทวีปเทห์และชมพูทวีป ตั้งอยู่ ณ ทิศทั้งสี่ มีทะเลอันกว้างใหญ่และมีกำแพงใหญ่ล้อมรอบอยู่ ทิวเขาจักรวาลและเชิงเขาพระสุเมรุเป็นสวรรค์ที่มีเทวดา 33 องค์อยู่และมีพระอินทร์เป็นหัวหน้าเหนือขึ้นไปอีกจะเป็นสวรรค์ชั้นสูง ๆ ขึ้นไปจนสุด (สุเมธ ชุมสาย, 2528: 22; มัลลิกา มัสอูดี; 2537 (เล่ม1): 353, 356)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย